

कुष्टा भार्या, शठे मित्रम्
भृत्योहंकारसंयुतः,
ससर्पं च गृहे वासो,
मृत्युरेव न संशयः

॥ १ ॥

[कुष्ट धात्री (बायको), सबाड मित आणि घनेळखोर जोकर बायकोबरोबर राहणे, ताचे असलेल्या नरात घाह्यासारखे आहे; परिणाम निश्चित मृत्यू.]

यस्मिन् देवे न सन्मानो,
न प्रीति, नैव वांश्वाः,
न विश्व, नास्ति धनिको,
न तत्र दिवसं वसेत्

॥ २ ॥

[त्या बाणी आबर नाही, रंग नाही, संतुलित नाही, विज्ञान किंवा श्रीमान कोणी नाही, तेथे एक दिवसदेखीच राहू नये.]

कुचेलिनम्, इतमलापहारिणम्,
न ह्यश्विनम्, निष्ठुरवाक्यभाषिणम्,
सूर्योपयेचास्तमने च शायिनम्,
विमुंचति श्रीरपि चक्रपाणिनम्

॥ ३ ॥

[घागेरडे वस्त्र धारण करणारा, दांत न घुमारा, बायको, निष्ठुर शोकभारा, सूर्योपयाच्या वेळी किंवा सूर्यास्तसमयी सोपभारा अशा स्वतः चक्रपाणी विष्णू जरी असला तरी त्याचा जवळी सोडून देईल.]

एका गावी गुणाजी नावाचा एक शेतकरी
रहात असे, त्याच्या जवळ धोखोशी
जमीन होती. त्याच्या शेतात जेवढे पीक
निघे तेवढे त्याच्या घरखर्चापुरेष्टे नव्हते.
म्हणून त्याला कर्ज काढून आपला खर्च
भागवावा लागे. परंतु त्यामुळे त्याची
परीबी वाढतच गेली व कर्ज फेडणे
असंभव झाले.

एकदा त्याच्या बायकोने त्याला सुचविले
की शेत विकून कर्ज फेडून टाकावे. अर्धपोटी
रहावे लागले तरी हुरकट नाही. परंतु
कर्ज डोक्यावर असता आयुष्यात निश्चित-
पणा वाटत नाही. बायकोच्या म्हणण्या-
प्रमाणे गुणाजीने शेत विकण्याचे ठरविले.
वाकच्यानी विचार केला की, गुणाजी
गरजवंत आहे. स्वस्तात शेत विकत घेऊन
फायदा करून घ्यावा. म्हणून कोणी शेतानी
खरी किंमत घायला तयार होईना.

त्याच गावी रावोजी नावाचा आलखी
एक शेतकरी रहात असे. गुणाजीच्या बाड-
वडिलांची स्थिती चांगली होती त्यावेळी
त्याला त्याच्या काढून धोखी फार मदत मिळे.
ती त्याला बाठवली व त्याने गुणाजीच्या
शेताची बरोबर किंमत देऊन टाकून त्याचे
शेत विकत घेतले.

गुणाजीने सर्व कर्ज फेडून टाकले आणि
स्वतःच्या व कुटुंबाच्या पोटापाण्यासाठी
मजुरी करू लागला. रावोजीने त्याला
एकदा बोलावून विचारले—“गुणाजी, तुला
शेतकामच करायचे असेल तर तू मला
विकलेल्या शेतातच काम करीत जा.
दुसऱ्या कुळाला शेत देण्याऐवजी तुलाच
ते मी देतो.”

“दादा! तुमचे केवढे उपकार आहेत
माझ्यावर? या सर्व उपकारांची फेड केव्हा
व कशी होईल ते त्या देवालाच माहोत.”

श्री. श्री. के. देहाई

गुणाजी म्हणाला आणि राखोजीचे कूळ म्हणून काम करायला तयार झाला.

गुणाजी एका शेत नांगरीत असता त्याच्या नांगराच्या काळाला लागून भाडे वाजावे असा आवाज झाला. गुणाजीने नांगर उभार करून ती जागा छान खणून पाहिली तेव्हा त्या जागी त्याला सोन्याचादीने भरलेले दोन हुंडे सापडले. त्याने ते हुंडे राखोजीला नेऊन दिले व म्हणाला- "तुमच्या शेतात सापडले हे."

राखोजी गुणाजीच्या ग्रामाधिकार्यावर बकित होऊन म्हणाला- "गुणाजी! तू इतके धन फुकटात मिळाले असून नाश्याकडे नेऊन देतोस? असे म्हणत तो राखोजीला घेऊन गेला."

ग्रामाधिकार्याची वास्तव्यणी करू! हे तुमच्या शेतातले आहे व तुमचे आहे! तूच ते घे!"

"दादा! असे नका बोलू. मी शेत आपल्याला विकले तेव्हा पासून त्या शेतातली मातीच नव्हे तर माती खालची प्रत्येक वस्तु आपली झाली. म्हणून आपल्या शेतात मिळालेले हे सोन्याचे हुंडे आपलेच आहेत." गुणाजी म्हणाला.

"अरे गुणाजी! तू असे कसे म्हणतोस? तुमच्या शेतात जे गोक निघते त्याच्या आघारे मी तुमच्या शेताची किंमत ठरवून तुला विली. तुमच्या शेतात सोन्याचादीने भरलेले हुंडे आहेत हे तुला माहीत असते तर तू आपले शेत मला विकले असतेस का? मी जवळ येला तर मेळ्यावर देवाच्या दरबारात काय उतर देऊ, म्हणतोस?" राखोजी म्हणाला.

"नाशे तरी तेंच म्हणजे आहे, देवाच्या दरबारात मला जाव विचारला तर मी तरी काय उत्तर देऊ म्हणता?" गुणाजी म्हणाला.

परस्पर समेट झाला नाही तेव्हा दोघे गावाच्या पाटलाकडे गेले. पाटलाने दोघांचे म्हणणे घेऊन घेतले. त्यावेळी पाटलाचा थोडा बळकट जमा होता.

पाटील दोघांचे समाधान होईल असा निवाडा देण्याच्या हेतूने म्हणाला- "अरे, तुमच्यात गोष्टी साठी तुम्ही पास्तपयंत

गुणाजी म्हणाला आणि राखोजीचे कूळ म्हणून काम करायला तयार झाला.

दोघे त्या गोष्टीस कबूल झाले नाहीत. हुंड्यांतले एक नाणे देखील घ्यायला ते तयार होईनात. इतका वेळ गप्प बसलेला पाटलाचा भाऊ लखुजी म्हणाला- "तुम्ही दोघे मी सांगतो तसे करा, म्हणजे सहज हे कोडे सुटेल."

"सांगा, काय करू म्हणता?" दोघे म्हणाले.

"तुम्ही दोघे एकेक हुंडा घेऊन जा आणि एक महिनाभर आपल्याजवळ ठेवून घ्या. त्यानंतर काय करावे ते ठरवू." लखुजीने मुचकिले. दोघे त्या गोष्टीस कबूल झाले आणि एकेक हुंडा घेऊन आपापल्या घरी निघून गेले.

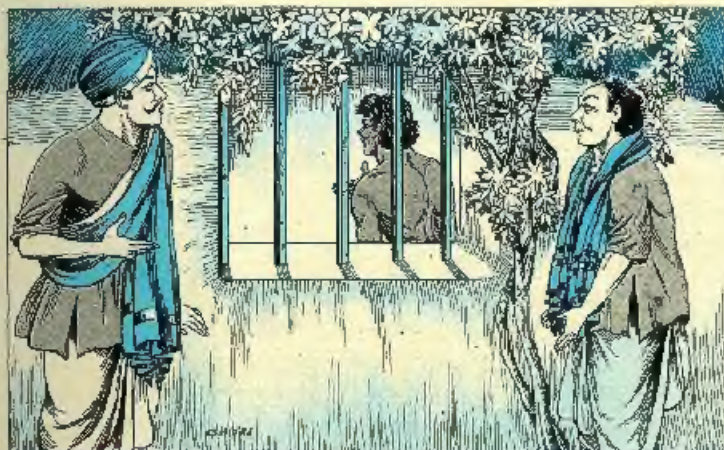
ते निघून गेल्यावर पाटलाने आपल्या भावाला विचारले- "तू ही थोड काय म्हणून मुचकिलीस? एका महिन्या नंतर ते पुन्हा येऊन मला विचारू लागले तर मी काय निवाडा देणार?"

"एका महिन्यानंतर ते आपल्याकडे थाले तर ना?" लखुजी स्विकारून म्हणाला.

"का येणार नाहीत?" पाटलाने शंका केली.

"एक आठवडाभर घेईना! तुम्हाला सर्व कळेल." लखुजी म्हणाला.

एक आठवडा लोटला. आठवडा दिवशी राखोजी लखुजी आपल्या मोठ्या मावाला घेऊन गुणाजीच्या घरी गेला आणि बाहेर उभे राहून दोघे अस कोण काय बोलतो

आहे हे एकू लागले. गुणाजी कोणाला तरी सांगत होता—“मला हल्ली पहिल्यासारखे काम होत नाही. मुले मोठी होऊ लागली आहेत. वास्तविक दोग्ही हंडे मलाच मिळायला हवे होते. ज्या शेतात हंडे सापडले ते शेत माझे तर आहे. शेत विकण्यापूर्वी हंडे सापडले असले तर मला शेत विकणे लागले नसते. पण आता मी दुसरा हंडा मागितला तर रावोजी देशार नाही आणि कोरू पण तसतील. म्हणून माझ्याकडे आहे त्या हंड्यातले सोने विकून शेत विकत घ्यावे म्हणतो. उरलेले आयुष्य तरी सुखात जाईल.”

त्यानंतर लखुजी आपल्या मोठ्या भावाला घेऊन रावोजीच्या घरी गेला. तेथे बाहेर उभे राहून दोघे आत कोण काय बोलले आहे, हे एकू लागले. रावोजी कोणाला तरी सांगत होता—“गुणाजीने मला दोग्ही हंडे देवून ध्यायला सांगितले तेव्हा मी ते न घेऊन मोठी चूक केली. शेत माझे शाले तर शेतात सापडेल ते सव

पाटलाकडे जाऊन दोग्ही हंडे मागे जात असे म्हटले तर लोक मला मूर्खात काढतील. म्हणून एक हंडा मिळाला त्यावर मनाचे समाधान करून घेण्या व्यतिरिक्त दुसरा उपाय नाही.”

पाटील लखुजी बरोबर घरी परतला. म्हणाला—“लखुजी! अरे तू म्हणालास तेंच बरोबर निघाले! दोघांपैकी कोणो आता आपल्याकडे येतो कशाळा? पण तू हे काय काय ओढखलेस?”

“दादा! दोघे प्रामाणिक व नीतिवान आहेत, हे खरे असले तरी मानव स्वभाव हा मोठमोठ्या नीतिवाजांच्या निश्चय बळ-विषयास कारण होतो. समोर एवढे धन पाहून त्याला लाज शरण्याची तयारी दाखविणे हे मानव स्वभावाविषय आहे.”

लखुजी आपल्या मोठ्या भावाला म्हणाला. त्या दिवशी रात्री रावोजी व गुणाजीच्या घरी त्यांच्या जबळ बोलत असलेले दोघे लखुजीने नेमलेले त्याचे मित्रव होते.

गावदेवीचे देऊळ

हिसारच्या पायथ्याला एक दरी होती. त्या दरीत महालावघी वर्षापूर्वी एक डोंगराळ प्रदेशात राहणाऱ्या जातीचे लोक रहात असत. त्या जातीचे लोक गाई गुरे व पेंडरे पाळीत आणि शेती करून स्वताचे पोट भरीत. परंतु इकडकू त्या दरीत गुरांना चारा मिळतेना झाला आणि शेेत नांवरून पीक काढणे अशक्य झाले. त्यांचे कारण जसे होते की दरवर्षी पावसाळ्यात ओढ्याच्या पाण्याबरोबर लहान मोठे दगड वहात येऊन दरी भरून गेली होती. सुपीक जमीन दगडा बोंड्याखाली झाडून गेली होती. कित्येक पिढ्या ही गोष्ट होत आल्याने अशी एक वेळ आली की त्या दरीतल्या लोकांना ते गाव सोडून दुसऱ्या जागी जाऊन वस्ती करावीची वाट लागली.

नायकाला कळविण्यासाठी गेले. म्हणाले—“आजोबा! आपण याच वर्षी आपली कोठे जाऊन वस्ती केली नाही तर जगासार होऊन आपली जात नष्ट होईल की काय अशी भीती वाटू लागली आहे.”

बुद्ध नायक त्या तरुण मंडळींना म्हणाला—“तुम्हांला वाटत असलेली काळजी मला कळते. परंतु मी एक गोष्ट सांगू इच्छितो. अनादिकालापासून आपली ही जन्मभूमी राहली आहे. आपले सर्व पूर्वज याच भूमीवर जन्मले व मोठ्या नावलौकिकाला पोचले. त्यांनी परितोष करून आपल्याला ही पवित्र भूमी भारत हक्क म्हणून दिली ती आपण स्वतःच्या चुकीमुळे घालवून बसू.”

“परंतु आजोबा! वाडवडिलांच्या कीर्तीने आपली पोटे भरतील का?” तरुणांनी केली आणि आपला निश्चय आपल्या बुद्ध विचारले.

डु. मीरा चितळे

मुलांनो! तुम्हाला धाटले तशी ही भूमी मृतप्राय झालेली नसून जिवंत आहे. मी तुम्हाला ही गोष्ट पटवून देईन." असे सांगून त्या वृद्ध नायकाने व्हावीस लक्ष मंडळींना बोलावून एक मोठी शिळा जागची ठरवून दूर सरकविली तेव्हा खाली काळी मोर माती दिसली. वृद्ध म्हणाला—"ही माती नसून सोने आहे. तुम्ही पहाऊ तिकडे सर्वत्र तुम्हाला हीच सोन्याची माती दिसेल." वृद्ध नायक म्हणाला

"पण आजोबा! तिकडे पहावे तिकडे दगड आणि गोटेच आहेत. हे येथून काढून उधळून कोठे व कसे व्यापचे? म्हणून आपण दुसरी सोयिस्कर जागा हुडकून काढणेच बरोबर होईल." लक्षमंडळी म्हणाली.

"मी गावदेवीच्या आज्ञेप्रमाणे करावे, म्हणतो." वृद्ध नायक म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी वृद्ध नायक गावकऱ्यांना एकत्र जमवून म्हणाला—"बंधु व भगिनीनो! मला काल रात्री स्वप्नात गावदेवीचे दर्शन

आणि देवळाच्या बारी बाजूला नवी घरे बांधून राहण्याची व्यवस्था करावी."

"गावदेवीच्या आज्ञेप्रमाणे काम करणास्त सर्व गावकरी तयार झाले. सगळी दगड जमवून एक उंच चौघरा तयार केला व त्यावर देवीचे भव्य देऊळ बांधले. देवळाला लागलेल्या दगडांमधील काळी कुळकुळीत सुपीक जमीन दिवू लागली. त्या नंतर सर्वानी मिळून सर्वांना राहण्यासाठी घरे बांधली घरे बांधायला दगड व मोठमोठ्या शिळा वापरल्या. अर्धी अव्वल जमीन सैती लायक तयार दिवू लागली. त्यांनी ती जमीन बांघरून पीक काढले ते ब्रह्मपट मिष्टान्न. जेथे दगडांच्या राशी पडल्या होत्या तेथे खरप खामल भूमी दिसू लागली.

अशातच ते गुरांना रावत व गावकऱ्यांना अन्न मिळू लागले आणि त्यानंतर गाव सोडून जाण्याची गरज गावकऱ्यांना वाटे-नाशी झाली.

यक्ष पर्वत

कितीच शतकांपूर्वीची ही गोष्ट आहे. नर्मदा नदीच्या जवळपासच्या जंगलात अनेक रानटी जातींच्या वस्त्या होत्या प्रत्येक जातीचा एक राजा किंवा नायक असे. तोच त्या जातीचा शासक व पुढारी असे. या जातीची परस्परांशी मित्रता तर दूरच बरच आस्त असे आणि हे बर पिढ्यान् पिढ्या चालू असे. म्हणून मोठ्या कारणा-वरून त्यांची आपसात लहान मोठी भांडणे व युद्धे होत.

अशाच एका जातीचे नाव गेंड्यांची जात असे होते. या जातीचे लोक अरण्यपुर नावाच्या वस्तीत रहात असत. त्या जातीचे लोक गेंड्यावर स्वारी करीत. म्हणून त्यांना गेंड्यांची जात हे नाव मिळाले.

गेंड्यांच्या जातीचा नायक अरण्यमल्ल नावाचा एक तरुण होता. त्याची निवड नुकतीच झाली होती. त्याला हुसकावून लावण्याचा गणाचारी याने प्रयत्न केला होता. परंतु दोघां धाडिय तरुणांच्या मदतीने अरण्यमल्ल याने गणाचारीची सर्व लबाडी बाहेर काढली आणि त्याला पायाच्या तोंडी देऊन त्याचा खेवट केला.

गणाचारीच्या मृत्यूनंतर अरण्यमल्ल निर्विघ्नपणे राज्य करू लागला. सुरवातीला या जातीचे लोक फक्त शिकार करून आपला उदर निर्वाह चालवीत. परंतु हळू हळू त्यांनी शेती सुरू केली. गहू व ज्वारी ही मुख्य पिके ते काढीत व शेतीचा धंदा स्थाना चांगला असत त्याला होता.

"बायोबा"

अरण्यमल्लखा यादीवर बसून एक वर्ष होत आले होते, म्हणून त्या जातीच्या लोकांनी त्यांच्या राज्यारोहणाचा बाधितोत्सव करण्याचे योजले. त्यासाठी निरनिराळ्या प्रकारच्या चक्राओढी ठेवण्यात आल्या. तलवारीचे हात, आला फेंक वगैरेचे प्रयोग करून तरुण संघट्टी प्रेक्षकांची करमणूक करीत होती. दर काही क्षणभंगळी गेंड्यांवर चढून त्यांच्या शर्यती लावीत होती. काही तरुणभंडळी मल्ल बुड, कुस्ती वगैरेचे प्रयोग दाखवीत होते.

हा उत्सव पाहण्यासाठी स्त्रीपुरुष लहान थोर भंडळी जमली होती. अरण्यमल्ल एका नवश्री खांदकाम केलेल्या उच्च शिलासत्ता-

वर बसून जेळ पाहण्यात रंगला होता. प्रजेचा उत्साह वाढता होता. असा इरि-स्थितीत दोघे तरुण गेंडा युवक भेंड्यावरून उतरून गर्दीतून वाट काढीत अरण्यमल्ल बसला होता त्याबाजूला घाईघाईने जात असलेले दिसले.

अरण्यमल्लच्या प्रधानाचे नाव शिला-मुखी असे होते. त्याने त्या तरुणांना अरण्यमल्लकडे जात बसलेले पाहून पांढ-याला सांगितले आणि बरडावून विचारले- "कोण रे तुम्ही?" असे गर्दीने चाललात कोठे? परवानगीशिवाय पायलाकडे जाण्याची हिंमत तुम्हांला हालीच कशी? या उत्सवाच्या वेळी आपल्या राजाजवळ तुमचे असे कोणते निकडोचे काम आहे? ती प्रधान येथे असता, मला न विचारतां तुम्ही महा-राजाकडे निधावलात? तुम्हांला महाराजां-जवळ जे काही सांगायचे असेल ते प्रथम माझ्याजवळ सांगा. श्वरदार, पुढे पाऊल टाकाल तर?"

शिलामुखीच्या बरडावण्याने दोघे तरुण आगच्या जागी थबकले व शस्त्रे कापू लागले. तेव्हा शिलामुखीने विचारले- "काय, झाले तरी काय? तुमची बाधा कशी काय बंद झाली?"

ते एकून दोघे तरुण परस्पराने पाहू लागले. तेव्हा दोघांपैकी एकजण म्हणाला-

बांदोबा

मस्येचे पीक तयार आहे आणि काही परदेशी लोक पीक कापून नेत आहेत. त्यांच्या डोक्याला मोठमोठी पागोटी आहेत आणि छवे अंगाला त्यांनी कपडे गुंडाळले आहेत. सर्वात जास्त आत्त्यांची गोष्ट म्हणजे ते एका विचित्र प्राण्याच्या पाठीवर बसून आले जनावरांच्या पाठीवर ते लोक कणसांनी माटोडी बांधून ठेवून आहेत. त्या विचित्र जनावरांना पाहून आम्हांला भीतीच वाटली.

"क्या जातोची जनावरे?" शिला-मुखीने विचारले.

"होय मालक! ते प्राणी पुष्कळ उंच आहेत. त्यांची मान बदकासारखी वाकडी पण खूप लांब आहे आणि त्यांच्या पाठीवर मोठे डोंगरासारखे कुबड आहे. ते जनावर बगदी विचित्र आहे सरकार!" एक जण म्हणाला.

त्याचे ते वर्णन ऐकवला गेंड्यांच्या जातीचे पुष्कळ लोक घोटका करून चारी बाजूला उभे राहले. त्या विचित्र जनावरांचे वर्णन ऐकूनच पुष्कळ लोक पावळून गेले आणि वेड्यासारखे ओरडत पळू लागले की विचित्र पंढारांवर बसून आलेले लोक आमचे मस्येचे पीक उपद्रुत नेत आहेत.

बांदोबा

करवणुकीचा कार्यक्रम एकाएकी बंद पडला. म्हणून राजा-अरण्यमल्ल आपल्या शिलासत्तावर उठून उभा राहला आणि म्हणाला-"ही काय पडबड आहे? मंत्री शिलामुखी कोडे आहे?"

तेव्हा शिलामुखी त्या दोघांना बरोबर घेऊन आपल्या राजाजवळ येऊन आला आणि त्यांच्या तोंडी ऐकलेले वर्णन सांगू लागला.

"आम्ही इतकी मेहनत करून छान पीक काढले आणि ते फुकटात लुटेरे लुटून नेत आहेत काय? तुम्ही ते पाहून भित्त्या बागु-बाईसारखे दकड पळून आलात, तुम्हांला काज नाही वाटली? माझी प्रजा इतकी

३१

भितरी असेल, असे नव्हते वाटले मला. कोणी ऐकले तर हसतील. तुम्ही माझ्या राज्याची प्रतीष्ठा राखीमोल केलीत. मी म्हणे एक राजा आहे व माझा एक प्रधान पण आहे. परंतु आम्ही आहो रानटी आणि जंगली ते जंगलीच. आपल्या प्रदेशाला राज्य मानणे हा केवळ मूर्खपणा आहे म्हणा- बयाचा !” अरण्यामल्ल रागाच्या अराह ठोंडाला येईल ते बरळत होता.

अरण्यामल्ल जे म्हणाला ते ऐकून शिळा- मुखी प्रजेकडे पहात म्हणाला-“आपला हा कर्मवृत्तीचा कार्यक्रम आता चव करू या. लुटेरे आपल्या राज्यात शिरून पिके कापून नेत आहेत. प्रथम आपल्या पिकाचे रक्षण

हत्यारे घेऊन तयार व्हा. जमूला पळवून लावले पाहिजे.”

त्यानंतर गेंड्यांच्या जातीचे लोक तलवार व आले घेऊन निघाले. काही लोक गेंड्यां- बर बसून निघाले. शिळामुखीमुंडा एक गेंड्यावर बसून सर्वात पुढे निघाला. त्याच्या पाठीमागून शेकडो गेंडा जातीचे लोक निघाले. ते दूरच पाहून एक मोठे संन्यस कोणत्या तरी मोहिमेवर निघाल्यासारखे भासत होते.

राजा अरण्यामल्ल आपल्या अनुयायांचा प्रस्ताव वाढविण्यासाठी म्हणाला-“त्या लुटेऱ्यांच्या त्या विलक्षण जनावरांना पाहून तुम्ही भिण्याचे किंवा पाय मागे घेण्याचे मुळीच कारण नाही. या जगात आपले वाहन हा जो गेंडा आहे त्याहून भयंकर जनावर दुसरे नाही. आपल्या शेतांचे व त्यातल्या पिकांचेच फक्त रक्षण करावयाचे नसून त्या लुटेऱ्यांपैकी काही जगांना कैद करून घेऊन आले पाहिजे. त्यांच्याकडून त्या लुटेऱ्यांची गुपिते आपल्याला कळतील.”

“अरण्यामाता की जय !” “राक्ष अर- ण्यमल्ल की जय” असा जयजयकार करीत लोक त्या डोंगरी सोडण्याच्या दिशेने निघाले.

त्या लुटेऱ्यांना व त्यांच्या त्या ‘विलक्षण’ जनावरांना पाहून गेंडा जातीचे लोक

त्या वा रानटी लोकांना पाहून त्यांच्याहून वास्तव घाबरून गेले. आजपर्यंत गेंड्यांचे फक्त नावच ऐकून ते भीत असत. परंतु गेंड्यांचे अकाळ विनाळ रूप जवळून पाहून त्यांची पाळणच उडाली आणि तेथून पळ काढण्याचा ते विचार करू लागले.

लुटेऱ्यांपैकी एकाने आपल्या भाळ उंच उचळून आपल्या अनुयायांना उद्देशून म्हटले-“पहा, त्या भयंकर जनावरांना व त्यांच्यावर स्वारी करून घेणाऱ्या त्या रानटी लोकांना ! गेंड्यासारख्या भयंकर प्राण्याला आपले वाहन करून घेणारे किती भयंकर असतील याची कल्पना सहजी होईल.”

ते ऐकून पीक कापणाऱ्यांचे हात जागच्या जागी थांबले व त्यांनी माना जर करून पाहिले. त्यांना प्रथम गेंड्यावर चढून पुढे बघाय सिस्यामुखी विसला व त्याच्या पाठीपाठ शेकडो गेंडा जातीचे लोक जगदी पाठीमागून येणारे गेंडा जातीचे लोक घाबरून येत्यासारखे दूर धाकले आणि तेथूनच लुटेऱ्यांकडे भयभीत वृष्टीने पाहू लागले.

लुटेऱ्यांचा नायक राईशाईने त्या ‘विल- क्षण’ जनावरांपैकी एकावर बसला आणि गेंडा जातीच्या लोकांकडे पाहू लागला. थोडा वेळ पहात राईत्यावर हल्ला करा- यला गेंडा जातीच्या लोकांची हिमत होत नसल्याचे त्याला भासले. कारण त्यांच्या

पैकी एकाने देखील आपला गंडा पुढे आण-
ण्याची हिंमत दर्शविली नाही. सर्व तोंड
वाढून भयभीत नजरेने 'विलक्षण' प्राण्या-
कडे व लुटेऱ्यांकडे पहात होते. त्यांच्या
अंगात हिंमत असरी तर त्यांनी एकदम
हत्त्याच केला असता. त्यांना साहस होत
नसल्याचे त्याने ओळखले व त्याचा फायदा
पदरात पाडून वेण्याचे मनाशी ठरविले. तो
अनुयायांना उद्देशून म्हणाला—“ए उंठ-
स्वार हो! आपण भिण्याचे मूळीच कारण
नाही. हे गेष्टेवाले आपल्याला पाहूनच
थरथर कापत आहेत. पहा ना, पाय
पुढे टाकण्याची कोणाची छाती तरी होते
आहे का? मगले शास्त्रज्ञ जखम आणल्या

Full Screen 127

सधे आहे आपल्याला त्यांच्यावर हल्ला
करायला. आपण त्यांच्यावर भाले फेंकून
त्यांना पळवून लावू या.”

आपल्या नायकाने केलेली सूचना ओळ-
खून चारपांच उंटस्वार आपापले भाले
पेऊन गंडा जातीच्या लोकांवर दावले.
त्यांना पाहून शिलामुखीच सर्वात जास्त
वावरला आणि आपल्या अनुयायांकडे वळून
म्हणाला—“हे लुटेरे आपल्या उंच वाहनांवर
बसून सहजी आपल्यावर भाले फेंकू शक-
तील. त्यांच्या जवळपास जाण्यात शोका
आहे. आपण वेळ न घालवता यांचे फिरले
पाहिजे आणि शाडीच्या बांध्याला आवले
पाहिजे. शाडांवर चढून या लुटेऱ्यांवर
भाला फेंक करणे किंवा बाण सोडणे आप-
ल्याला सोपे जाईल. म्हणून सर्वांनी याचे
जाऊन कोणत्यातरी झाडावर चढून बसावे.”

शिलामुखीने सूचना दोडी उशिरा
केली. त्याचे दोघे अनुयायी आपापल्या
वाहनांवर उभे राहून आपल्या अनुयायांना
म्हणाले—“जे लोक पायी येत आहेत त्यांनी
शाडांवर चढून बसावे. लुटेरे जवळपास
आले की त्यांना भाले टोचून ठार
करावे.”

स्वाम्याने गंडा जातीचे लोक झाडांवर
चढू लागले. परंतु शत्रू काय करणार हे

20 / 76

म्हणाला—“मित्रां! तुम्ही उबारीची कणस
कापायचे मोडून सर्व आपापल्या वाहनांवर
चढा आणि शत्रूवर हल्ला करा. शत्रू
पावरला आहे. झाडावर चढण्यावर प्रथम
हल्ला करा. शत्रूचा एकही मनुष्य निसटून
पळून जाता कामा नये! लक्षात ठेवा!”

त्याच वेळी शिलामुखी आपल्या गंड्याला
मागे फिरवणार होता. पाठीपाठ लुटेऱ्यांनी
उंटोवर पेऊन गंड्यावर बसलेल्या काही
लोकांना घेरले. शिलामुखीवरच लुटेऱ्यांनी
मुख्य हल्ला केला होता. तो स्वतःचा वचाव
करीत आपल्या अनुयायांना मागत होता—
“अरण्यमाता की जय! तुम्ही आपापल्या
गंड्यांना झाडीकडे पळवून घ्या.”

शिलामुखीचे सर्व अनुयायी अरण्यमातेचा
जयजयकार करीत झाडीकडे पळाले.
शिलामुखी एकटाच मागे राहला. तरी तो
बचाव करीत ओरडून सांगत होता—“शाडा-
ंवर चढून राहू! भाले खोचून ठार करा.”

शिलामुखी स्वतःचा वचाव करण्यात
गुंतलेला असल्यामुळे झाडीत काय होत
आहे, हे त्याला कळण्यासारखे नव्हते.
झाडावर चढणाऱ्या गंडा जातीच्या लोकांना
लुटेरे भाले खोचून खोचून खाली पाडीत
होते. काही लोक झाडावरून खाली आदळून
पडले व काही अरण्यपूरच्या दिशेने पळू
लागले.

शिलामुखी स्वतःचा वचाव करून कसा
बसा झाडीत शिरला. परंतु तेथे त्याला

आमली काही लुटेऱ्यांनी घेरले. प्रसंग मोठा भागीबागीचा होता. म्हणून तो आपल्या अनुवाषांना लावून करीत म्हणाला-“मित्र हो! अशा या लुटेऱ्यांशी दोन हात करणे आपणांस शक्य नाही. म्हणून अरव्यपूरच्या बाटेने पाय काढा.”

त्याच वेळी अरव्यपूरच्या एका शाळावकन त्याला कोनीतरी बोकल्याचा आवाज ऐकू जाला-“कहायची शिलासुली! पळून जाण्याचे कारकून काय? तुम्ही आपल्या मेंढपाया जंटावकन नेपाऱ्या या लुटेऱ्यांवर सोडा. तुमच्या मेंढपाया शिपातमोर का उंटाचे कुबड कितीवेळ टिकाव बरील?”

शिलासुलीने तो आवाज ओळखला. तो जात्याव शक्ति तळ्यांबरोबर हिंजणाऱ्या स्वर्णाचारीचा होता. परंतु शिलासुलीच्या अंगात तेवढे चाहत एकचट्टन पुन्हा माने शिराजला व लुटेऱ्यांवर हल्ला करतला भवे कोठे होते? म्हणून तो अरव्यपूरच्या दिशेने आपल्या अनुवाषांसह पळाला. स्वर्णाचारीने भी सुचवा केळी होती ती

नामकाका वज ऐकू आली. त्याला पार राग जाला. स्वर्णाचारी ज्या शाळावर जवळ बोकला होता त्या शाळावाली जाऊन नामकाने त्याला विचारले-“कोण रे तू, आमच्या बाबुला चुकी मुर्खनिघारास तू मला ओळखले नाहीस कायले?”

“माझे माव स्वर्णाचारी आहे. मी रजतपुराचा बाबुसाखी आहे. जन्मापासून मिळत्या जातीच्या जंटांना पाहून पळून जाणाऱ्या शक्तिवतली मेंढपाया पळून जाताना मी पाहिजे तेथून मला राहणवे नाही. म्हणून मी शिलासुलीला तहा सल्ला दिला. यत्न काय दोन्ही जातीचे लोक माझे मित्रक आहेत.” स्वर्णाचारी शाळावकनच म्हणाला.

“तू शाळावकन लवकर उतरून जाती देवार की मी तुझ्यावर भाला फेकून तुला खाली बाणू?” असे म्हणत लुटेऱ्यांच्या नामकाने जंटावर उभा राहून भाला वर उक्कलला.

(कथाः)

पाने

विक्रमादित्याने बांधला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हा शाळावकन येता, प्रेत खांब्यावर काढून घेतले आणि जीवने समसामान्या दिशेने पाहू लागला. तेथून प्रेतात वसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा! तुम्ही मिष्ट पाहून मनात एक शंका येते की तुम्ही ही मिष्टा एकएकी कायदाकारली नाहीशी वर होणार नाही? देवावर पूर्ण विश्वास ठेवणारा धर्मशास्त्र देखील एका कुस्त्रक बोप्पीवरून एकएकी नास्तिक झाला. तुला जो त्यांची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कलिंग देशात वर्षभरात नावाचा एक धर्मभीरू येथे होता. त्याच्या हाताला जला काही दूज होता की लोक त्याला “कलि-नुमांतला धन्वतरी” म्हणू लागले. तो संकराचा घर मोठा मकत होता. राज-

वेताळच्या गोष्टी

दिवस तो देवळातच रहात असे. कोणी काही कामासाठी त्याला भेटायला येई तेव्हा तो शंकराच्या देवळातच भेटे.

धर्मदासाचे लक्ष झाले होते. त्याला बायको व मुले होती. परंतु घराची त्याचा संबंध अगदीच ओढा. घराचा ओढा म्हणतात तो त्याच्या भनाला कधीच शिवला नाही. शंकराच्या देवळातच तो नेहमी बसे जेणे किंवा सोपे.

एका श्रीमंत मनुष्याच्या मुलाचा प्राणघातक रोग त्याने बरा केला. तेव्हा त्या श्रीमंत माणसाने धर्मदासाचीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले आणि एक उत्तम घर बांधून दिले. त्याच घरात धर्मदासाच्या चरची मंडळी रहात असत.

महाराष्ट्र संघसंघटनेच्या काळात अस. श्रीमंत लोक त्याला पुष्कळ पैसे देत. परंतु तो सर्व पैसे गोरगरिबांना वांटून देतो. घरी अगदी आवश्यक तेवढेच पैसे पोचते करी. बायको एकूण घर खर्चासाठी पैसे मागून नई.

धर्मदासाची बायको यशोधरा श्रीमंताच्या घरी वाढलेली होती. म्हणून स्वामिमानो होती. म्हणून ती आपल्या श्रीमंत बापाकडे जाऊन मदत मागीत नसे. नवरा जे देई त्यातच ती संसार चालवी. तरी सोनटी ती कंटाळली आणि यशवंत नावाच्या एका माणसाला आपले घर विकून माहेरी निघून गेली. आज्ञेच्या गोष्टी म्हणजे त्या

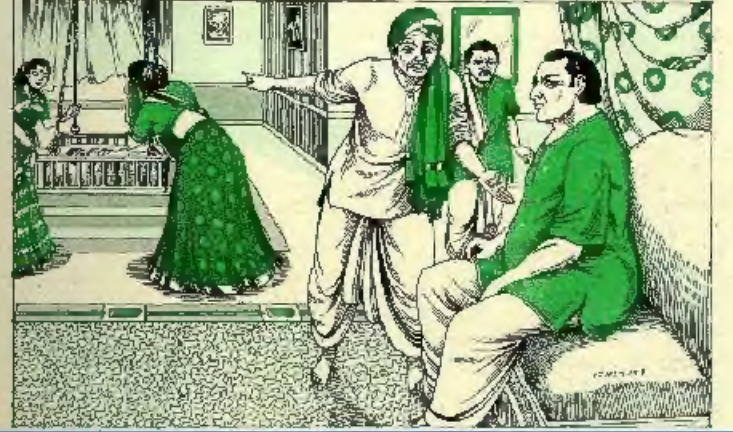
देखील पारणाम झाला नाही.

यशोधराचे घर ज्या श्रीमंत माणसाने विकत घेतले होते तो एक नास्तिक होता. देवाचे नाव कोणी घेतले तर ते त्याला खपत नसे. तो देवळातभोर बेला तरी देवळात चुकून देखील पाऊल टाकीत नसे. देवाला वाहेरून देखील नमस्कार करीत नसे. देवकृपेसिवाय स्वतःच्या अकलेने पैसे भिजविल्याची त्याला फार धमक होती. धर्मदास देवकशास्त्रात जितका निष्ठा होता, तितकाच यशवंत व्यापार धंद्यात हुशार होता.

यशवंतला दोन बायका होत्या. परंतु बायका अत्यंत अशुभार नाही. नातेवाईक सांगू लागले.

तेव्हा त्याने तिसरे लग्न केले. तिसरी बायको बाळंत झाल्यावर यशवंत इतका खूब होता की तो आपल्या मुलासाठी वाढेल तो खर्च करावला तयार होता. बायको म्हणे, "ईश्वर कृपेनेच आपल्याला हा मुलगा झाला आहे." तेव्हा यशवंत म्हणे-"तू काय वाढेल ते म्हण, माझा देवावर विश्वास नाही."

यशवंतची बायको जेव्हा बाळंत झाली तेव्हा मुलगा अर्ध मृतावस्थेत होता. हृदयाचे ठोके ऐकू येत. पण हरिराची बाकी हालचाल पूर्णपणे बंद पडली होती. "या मुलाला धर्मदासाशिवाय सोडून कोणी वाचवू शकणार नाही." यशवंतला सर्व दोषी काही अपत्य झाल्याशिवायच वारल्या. नातेवाईक सांगू लागले.

परंतु यशवंत धर्मदासाला एक बायी व पाखंडी मानील असे “घर संभाळता येत नाही म्हणून स्वारी ईश्वरचिंतनेने सोत करीत आहे” असे यशवंत म्हणे परंतु मित्रमंडळींच्या व नातेवाइकांच्या आग्रहास्तव एकुलत्या एका मुलाला धर्मविरोधी असे तर त्याचे श्रम कोणाला का मिळता, अशा विचार करून त्याने धर्मदासाला आपल्या घरी बोलाविले

परंतु धर्मदास म्हणाला-“मी त्या नास्तिकाच्या घरी आणाय नाही. ज्याचा देवावर विश्वास नाही, त्याचा मुलगा शस्त्राचा औषधावर बरा होणे शक्य नाही. मुलाचा जीव बांधविणे आवश्यक होते

मुलाला घेऊन शंकराच्या वेचळ्यात गेला आणि धर्मदासासमोर मुलाला ठेवून म्हणाला-“या मुलाला पुनर्जन्म देणे फक्त तुमच्याच हातात आहे.” त्याने शंकराच्या पिडीतमोर साष्टांग नमस्कार घातला आणि आपल्या सर्व अपराधांवद्दल देवाची व धर्मदासाची क्षमा मागितली. हे सर्व त्याने मनापासून विश्वासपूर्वक केलं नव्हते परंतु धर्मदासाचे मन वळविण्यासाठी त्याला ते सनं करणे लागत

धर्मदासाने आपल्या औषधांच्या पिशवीतून कोणती तरी सुळी काढून ती सहागेवर उगाळली आणि तिचा रस मुलाच्या तोंडातलावला. मुलगा लगेच हातपाय हलवून रडू लागला ती गोष्ट प्रत्येक कोळ्यांनी पाहून गावकऱ्यांच्या मनात धर्मदासाच्या औषधावरचा विश्वास जास्तच वाढला

त्याच वेळी धर्मदासाची दायकोडे यशोवरा आपल्या सर्वांस आकट्या मुलाला कडेवर घेऊन आली व नवऱ्याच्या पायावर मुलाला टाकून म्हणाली-“आपल्या या मुलाला बांचवा हो!” धर्मदासाने मुलाची नाडी पाहिली व कसली तरी गोळी मुलाच्या तोंडात टाकली. मुलाने आईकडे एकदां डोळे उघडून पाहिले आणि जे डोळे मिटले ते कायमचेच मिटले. धर्मदासाने शंकराच्या

बांधोबा

देवावर विश्वास ठेवून सावरत आला म्हणून

तेव्हा धर्मदास इतका इतका झाला की त्याने आपली औषधाची पिशवी शंकराच्या पिडीवर आपटली आणि वेचळावाहेर निघून गेला त्यानंतर तो वेचळ्यात एकदां आला, परंतु त्याने देवाच्या पिडीवर दगड फेकून नासधूस केली. शाला मतिभ्रम झाला असावा असे समजून लोकांनी धर्मदासाच्या त्या दुष्कृत्याकडे दुर्लक्ष केले.

दशंबर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-“राजा! धर्मदासासारख्या शिवभक्ताचा देवावरचा विश्वास एकाएकी कसा काय उडाला? आणि गणपतासारख्या नास्तिक नास्तिक कसा काय झाला? मनुष्याचा देवावर जो विश्वास असतो तो स्वाधीन-मुठेव उत्पन्न होतो असे नाही का वाटत तुला? या प्रश्नांची उत्तरे नाहीत असून तू दिल्ली नाहीस तर तुला परिचय माहीतच आहे, तुझ्या लोक्याची शंभर शकल होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील

तेव्हा विक्रमाक्षय म्हणाला-“मनुष्याच्या विश्वासाच्या मुळाशी देखील स्वार्थच असतो यशवंताच्या मनात आस्तिकता मुलगा बांचल्यामुळेच उत्पन्न झाली. धर्मदासाचा विश्वास देखील असाच स्वार्थवश होता. त्याचा औषधावर विश्वास तरी कोठे होता? तो मंत्रधत् औषध पाणी करीत असे आणि रोग बरे होत. हे सर्व ईश्वर कृपेनेच होत आहे, वसे त्याला वाट म्हणून वेनावर त्याचा विश्वास होता जेव्हा त्याचा देवावरचा विश्वास उडाला त्यात नवल काहीच नाही. त्याचे विलंब औषध पुकीचे होते असे त्याला वाटले नाही देवानेच मुलाला बांचविले नाही असे त्याला वाटले. म्हणून त्याचा देवावरचा विश्वास उडाला अंध विश्वासाचाच हा सर्व परिणाम झाला तो वेडा झाला त्याने मूळ कारण अपविश्वासच होते.”

अशातडेने राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह बटुक्य झाला आणि झाडाला जाऊन लांबकळू लागला

स्वर्ग प्राप्ति

एकदा विठोकांत संन्यास करणारा नारद भूलांकताच्या स्वप्नानातून फिरत रात असता त्याला एका माणसाची कबटी दिसली. त्याला त्याचे बडील बळदेवयांच्या हुतावराची चांगली ओळख होती. त्या कबटीच्या कपाळावर 'स्वर्गप्राप्ती' असे स्पष्ट लिहिलेले नारदाने पाहिले तेव्हा नारदाला फारच आश्चर्य वाटले.

नारदाने आपल्या दिव्यबुद्धीने पाहून ती कबटी एका दरिद्र माणसाची असल्याचे ओळखले. नारदाने विचार केला की गरीब माणसाची जन्मभर उपासभार झाली असलेला मग याने दानधर्म कोठून केला असणार? आणि देवधर्मनरी याच्या ज्ञानून काय घडला असणार? मग याला स्वर्गप्राप्ती कधी काय होणार? बळदेवाने ही एक फार मोठी चूक केली असावी.

ते कळविले म्हणून नारदाने ती कबटी पेटून बळदेवाला भेटून विचारले—“बाबा! या दरिद्र माणसाने एक वेळील पुण्य केले राहिले मग तुम्ही याच्या कपाळावर “स्वर्गप्राप्ती” कसे काय लिहून ठेविले आहे? हे खोटे नाही का?”

“बाळा! हे खोटे नसे काय होईल? मू स्वतःच ही कबटी जन्मून स्वर्गात घेऊन आला आहेस की?”

शोर शिल्पकार

हजारों वर्षे होऊन गेली एका गावी एक गरीब कुटुंबाचीसारखी आठवण येत असे. फार मोठा शिल्पकार रहात असे. एकदा शिल्पकाराने नागरावाला विचारले—“मला मावसा यावाची व कुटुंबाची फार आठवण होते आपण त्यांच्या सुशाली ख्याती दूरदूरच्या देशांपर्यंत पोचली होती. विशेषी चवकशी करवू शकाल का?”

नागराज म्हणाला: “चवकशी कशाला मला सर्व माहिती आहे. कुटुंबा गावात मग्न कर दुष्काळ पडला आहे.”

“मग तुम्हांला आमच्या गावी पाऊस पाडवता येणार नाही का?” शिल्पकाराने विचारले.

“तसे करण बरेच नाही कारण ते निसर्गनियमाविरोध आहे. कोठे केव्हा दुष्काळ पडणार हे निसर्ग नियमाप्रमाणे ठरवले असते. हा दुष्काळ नव्यावर्षा दिवस आणखी बरल्ले.” नागराज म्हणाला.

नागराज म्हणाला ते ऐकून शिल्पकाराचे हाते, परंतु त्याला नव्हती आपल्या नवीन शावरले. स्थाने कायना केले की

त्याच्या नातेवाईकांना व्यावसायिकांनी सुद्धा मिळत नसावे. पाला पाचोळा खाऊन कसे तरी दिवस काढीत असावंत. कित्येक उपासी मरत असावेत. शेवटी तो जास्त कल्पना करण्याचे सोडून नागराजासोबत हात जोडून म्हणाला "नागराजा! मी तुमच्या पायां पडलो, तुम्ही काम घाटेल ते करून माझ्या बावी पावसाला पाठवून द्या. नाही तर सर्वांचे मरण निश्चित आहे."

"जरे खुश्या! तू सर्व जगाची फाळणी कराला तरीत बसला आहेस? तू माझा हा राजशाळा पुरा कर. मी तुला खूप बक्षिस देईन, असंख्य हिरे, मणिमय खोने

राहा" नागराज म्हणाला.

"तुमच्या गावचे लोक व नातेवाईक भडकी पाण्यावाचून पटापट मरू लागली तर तुमची जाग तिथी होईल याचा बरा विचार करा" शिल्पकार म्हणाला. "मला उगाच जास्त सत्ताच नकोस. आता पाऊस होणे शक्य नाही" असे संतून नागराज तेथून निघून गेला.

शिल्पकार आपल्या गावी निघून जाण्यासाठी तयारी करू लागला.

ते कळल्यावर नागराज शिल्पकाराजवळ येऊन म्हणाला—"तू विनाकारण असा रागावलास तर कसे रे चालेल?"

"नागराज! मला आपल्या गावी शाऊन आपल्या गावकऱ्यांची जवळची केली पाहिजे." शिल्पकार म्हणाला.

'कोण आहे रे तिकडे? या मुर्खाला कंद करा' नागराजाने आपल्या क्षिपाशक्ती बोलविले. दुसऱ्या क्षणात कित्येक क्षिपायांनी येऊन शिल्पकाराला घेरले.

"आता बोल तू माझ्या दाढ्याची दुसरी करणार आहेस की नाही?" नागराजाने प्रत्यक्ष विचारले.

"तुम्ही माझ्या दाढ्याला पाऊस पाडणार की नाही" शिल्पकाराने त्याच स्वरात बटावून विचारले.

तुला पहिल्यानेच सांगितले आहे" नागराज म्हणाला.

"तरमम मी सुद्धा तुमचे काम पुरे करण्यास बांधलेला नाही" शिल्पकाराने तितक्याच करड्या स्वरात उत्तर दिले.

"बाला घेऊन जाऊन याचे दोके." नागराजाच्या तोंडातून तेवढे शब्द बाहेर येता येताच राहून गेले. कारण शिल्पकाराचे दोके उडविले गेले तर आपला बाबा दुस्त होणे मध्येच बाबून जाईल. म्हणून एक लाख मुस्कारा सोडून ती म्हणाला "शिल्पकाराला सोडून द्या."

परंतु त्यामुळे शिल्पकाराच्या स्थितीत काही सुधार झाली नाही कारण नमःलोकाबाहेर जाणे शक्य नव्हते त्याच्या कुटुंबातली भावसे जिवंत आहेत की भेली हे कळायलादेखील मार्ग नव्हता. तो याच विचारात बसला असता त्याची नजर एका खांब्यावर पडली. त्याच्या मनात एक विचार झाला त्याने करवत घेऊन खांबे कापायला सुरवात केली तो खोने कापून पुरा होण्यापूर्वीच सर्व दाढा हळूहळू लागला. नागराज घाबत तेथे बाला व ओरडून म्हणाला—"शिली! खांबे कापायचा बंद कर, तुमचे माझ्यावर उषकार होतील."

'तरमम तुम्ही माझ्या दाढ्याला पाऊस पाडणार का?' शिल्पकाराने विचारले "हो बाबा, नागराज म्हणाला.

"रागाने तू मोठा पाऊस पाडून गाव वाहून जाईल असे करता कधी नये. जितक्या पावसाची गरज आहे तितकाच पाऊस पाड." शिल्पकाराने बजावून सांगितले.

"तू सांगशील तसेच करीन." नागराज म्हणाला. त्यानंतर नागराजाने शिल्पकाराच्या आंगावर आपली झाल घातली व म्हणाला—"तू स्वतः जाऊन तुमचा मनाघरका पाऊस पडला आहे की नाही ते पाहून ये."

शिल्पकार भुल्लोकात आला स्वतःच्या होळ्यांनी पाऊस पडत असल्याचे त्याला

सादोबा

जळोरा

25

दिसले परंतु गावकऱ्यांना फक्त एक मोठा साप तेवढा दिसला

“बापरे बाप! हा साप कांठून आला?” गावकरी ओरडू लागले

“हाच साप आपल्या गावाला वाळव घेऊन आला आहे त्याच्यासाठी आपण एक देऊळ बांधू वा” गावकरी म्हणाले लवकरच तेथे एक देऊळ बांधून तयार झाले आणि पुष्काळ देखील नाहीसा झाला शिल्पकार नागलोकात परत येऊन म्हणाला “नागराजा! तू मला नागरूपात आपल्या गावी पाठविले होतेस मी आपल्या सव कुटुंबियास व गावकऱ्यांस पाहून आलो, परंतु त्यांच्याची कोणती चार सव्द बोलू शकलो नाही”

“तू आहेस फार मोठा हुद्दी व हेकेखोर! म्हणून मला जास्त काळजी वाटायची लागली मी आपले वचन पाळले, आता तू आपले काय कर.” नागराज म्हणाला शिल्पकाराने वचन वित्याग्रभाणे नागराजाचा वाडा सुंदर बांधला त्या वाड्याचा

होम इतला नागराजाचा वाडा पाहून हवा वाटू लागली नागराजाने शिल्पकाराला अनेक सुंदर सुंदर वस्तू हिरे माणिक्ये व सोन्याची उपहार म्हणून देऊन प्रमादराने निरोप दिला

शिल्पकार आपल्या गावी परत आल्यावर गावकरी म्हणाले-“तू इतके दिवस कोठे होतास रे? या गावावर एक मोठे संकट ओढवले होते एक दुष्काळ पडला होता, एका नागसापाच्या रुपेने पाऊस पडला आणि दुष्काळातून गाव बाचले पुढे काही दिवसांनी तो नागसाप निघून गेला

“मीच तो साप होतो,” शिल्पी म्हणाला! गावकऱ्यांपैकी कित्यकांना ते खरे वाटले नाही, तेव्हा त्याने नागछपात त्याने काय काय केले व पाहले ते सावितलं तेव्हा गावकऱ्यांना ते सर्व खरे वाटले आणि त्याने केलेल्या उपकाराबद्दल सर्वांनी त्याचे आभार मानले. त्या दिवसापासून त्या गावाचे नाव नागपुर” असे पडले

गोंड देशाचा राजा दंबवर्मा हा थोडा अर्धबंड होता. म्हणून लोक त्याला वेडपट राजा म्हणत परंतु देववर्माचा मंत्री फार हुशार होता राजा एकदा चुकीचे काम करी तेव्हा मंत्री जास्त बोभाटा केल्याशिवाय ते सावरून पारं

एकदा राजाला मटायला एक कपटी साधू आला तो राजाला बालीबंदी देऊन म्हणाला- बहुराज, तुझ्या मनातली कोणती तरी इच्छा संपूर्ण राहत्यामुळे तुझ्या मनाला बंड पडत नाहीसे दिसते आहे ती अनुपलब्ध इच्छा कोणती सांग. शक्य झाले तर मी आपल्या तपोबलाने तुझी ती इच्छा पूर्ण करण्याचा प्रयत्न करीन”

देववर्मा ने ऐकून चकित झाला म्हणाला “सामुद्रबा! तुम्ही माझ्या मनातली गोष्ट अगदी बरोबर ओळखलीत तरी तू ग्रहघांती केलीस तरी तू तक्कीच माझ्या मनाला ही गोष्ट सारखी पोखरत

असल्यासारखी आहे की माझा जन्म चक्रवर्ती राजा म्हणून कां झाला नाही?” कपटी साधूने थोडा वेळ विचार केल्याचा अभिनय केला आणि म्हणाला-“हा विचार तुझ्या मनात उभाच झाला नाही त्याचे तसेच कारण असले शक्तिच. तू आपली कुडली दाखव. मी जरा पाहून सांगता” राजाने आपल्या बरबारी ज्योतिष्याला बोलावून आपली जन्मकुडली त्या साधूला दाखवायला सांगितलं

साधूने जन्मकुडली बघिल्याचे सांग केलं व म्हणाला-“महाराज! काय साधू, बीस वर्षांपूर्वी तुझ्या राशीत चक्रवर्ती होण्याचा योग होता. त्या वेळी तू जर ग्रहघांती केली असतीस तर तुझी मनोकामना पूर्ण झाली असती अजून काही बिघडले नाही. आज तरी तू ग्रहघांती केलीस तरी तू तक्कीच चक्रवर्ती होशील”

त्या वेडपट राजाला साधू म्हणाला ते खरे वाटले. त्याने त्या साधूला रूप दक्षिणा देऊन निरोप दिला. त्या दिवसापासून त्याच्या मनात चकवती राजा होण्याची इच्छा बळावत गेली. बीस वर्षे पांढऱ्याला त्याच्या मनाची तयारी नव्हती त्याच्या मनात एकाएकी एक विचार आला त्याने आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून विचारले-“उद्यांपासून पंचांग बीस वर्षां नंतरचे चालू करा तिथि, वार, नक्षत्र सर्व बीस वर्षांनंतरची असली पाहिजेत. नवे पंचांग तयार करा”

सर्व दरबारी चकित झाले ज्योतिष्याने चकित होऊन मग्न्याला ती गोष्ट सांगितली मग्न्याने राजाकडे जाऊन निवेदन केले की महाराज, आपण नवीन पंचांग बीस वर्षांनंतरचे तयार करायला सांगितले आहे. परंतु त्यापासून अडचणी उत्पन्न होणार आहेत”

कोणत्या अडचणी? राजाने विचारले ‘आला आपले वय चाळीस वर्षांचे आहे पंचांग बीस वर्षांनंतरचे तयार झाले तर

गादीवर बसवून आपल्याला वानप्रस्था श्रमात प्रवेश करावा लागेल” मग्न्याने समजावून सांगितले

राजा म्हणाला-“अस का? मग तको बाबा पंचाय बदलू पण एक काम कर या. पंचांग बीस साल माघ करू या. इत शान्ती करून मी चकवती राजा होईन”

“तसे झाले तर दुसऱ्या प्रकारच्या अडचणी उत्पन्न होतील बीस वर्षांपूर्वी आपल्याला गादीवर बसवायला योग नव्हता आपले वडील गादीवर होते, म्हणजे गादी सोडावी लागेल” मंत्री म्हणाला

“नाही, नाही मग पंचांगात फेरबदल सुद्धीच करता कामा नये” नंतर त्याने ज्योतिष्याला बोलावून त्याने कडक आज्ञा केली-“तुमच्यापैकी कोणो पंचांग बीस वर्षे मागे केले तर तुमची डोकी उडवून तुम्हाला खंदकात फेकून देण्यात येईल”

नवऱ्याच्या शोधार्थ

फार प्राचीन काळाची ही गोष्ट आहे

उज्जयिनी नगरीत सागरवत्त नाकाचा एक श्रीमत्त व्यापारी रहात असे तो एकदा व्यापारासाठी गळवतात बसून परदेशी जात असता त्याची एका दुसऱ्या व्यापाऱ्याशी भेट झाली दोघांची परस्परवैर होती मंत्री जमली की दोघांमो परस्परवैर हाणाच्या मुलामुलींचे लग्न करून द्यायचे ठरविले दुसरा व्यापारी बुधवर्मा हा राजगृहचा राहणारा होता

सागरवत्त परदेशात व्यापार करून स्वदेशी परत आला तेव्हा त्याची तयारी कडवर एका सुंदर मुलीला घेऊन आली व्यापाऱ्याने विचारले “कोण मुली ही?”

बायको म्हणाली “आमची कोणची असणार? मुलीचे डोळे पहा अगदी तिच्या आवांसाखे आहेत

सागरवत्तने मुलीचे नाव प्रमिलका ठेवले त्याने बुधवर्माबरोबर त्याचे बंधू बोलणे झाले होते ते बायकोला सांगितले आणि कन्यारत्न झाले अगत्याचे वर्तमान राज गृहला पाठविले

बुधवर्मा व्यापारासाठी परदेशी निघला तेव्हा त्याची बायको गरीबर होती बुध वर्माच्या बायकोने मुलाला आणून नवऱ्याला दाखविले. तो मुलगा अशक्त होता त्याचा एक डोळा गेलेला होता व पाठीवर कुबड होते मुलाला पाहून बुधवर्मा निराश झाला व बायकोला म्हणाला-“हा जड तुझ्या पोटी कसा काय जन्मला?” त्याने मुलाला हट्टीसमोरून घेऊन जायला बायकोला सांगितले मुलाचे नाव ओछू पडले

त्याचे वेळी सागरवत्तला एक सुंदर कन्यारत्न झाल्याचे बुधवर्माला कळले ती वातमी घेऊन जो अनुष्ण आला होता

त्याचे यथोचित स्वागत करून बुद्धवर्मा बायकोला म्हणाला- 'पाहिलस मी काय विचार केला होता आणि आता काय झाले?' आता सागरदत्ताकडे काय निरोप पाठवावयाचा?

"आता तुम्ही माझा सल्लाच विचारता. माझा म्हणून सांगते. तुमच्यासारख्या व्यापाऱ्याने हरिश्चंद्राचा अवतार होण्याचे कारण नाही. सत्य हे असत्य याची सोयीप्रमाणे अडलाबडल करायचा तयार असले पाहिजे. तेव्हा मुलगा झाला असल्याचे सांगा. त्यात खोट काहीच नाही. मुलगा म्हणजे पुत्ररत्न आहे. असे पण सांगून पाठना सागरदत्ता सारख्या भीमत

बरी येणाऱ्या कक्षीला मावारी पडविणं महागण्याचे लक्षण नाही" बुद्धवर्माची बायको म्हणाली.

बुद्धवर्माने त्याला त्याच्या बायकोने जे सांगितले होते ते आपली तिळटपीठ लावून सागरदत्ताचा निरोप घेऊन घेणारांला सांगितले.

त्यानंतर लग्नापाठ आठ वर्षे उज्ज्विनी व राजगृह दोन्ही नगरांच्या दोघां व्याव्याची नोकर परस्परकडे येत जात राहिले. परंतु एकदा सागरदत्ताच्या नोकराने यंज बुद्धवर्माला आपल्या आलकाचा निरोप सांगितला. म्हणाला- "बालक! हा खंयस आमच्या घ्याने हुलास पाहिल्या शिवाय राजगृह सोडू नये असे सांगितले आहे."

बुद्धवर्मा नि संकीच खोट बोलला म्हणाला- 'बोहो, ते सरे आहे हा पण मुलगा भयान्या बाजोळी तांत्रिलिपी येथे आहे, विद्याभ्यास करतो आहे.'

असा तऱ्हेने आपली चार वर्षे टाळाटोळ होत गेली. एक दिवशी सागरदत्ताने आपल्या चार ज्येष्ठ दुभार कारकुनांना पाठविले ते म्हणाले- 'बनो! आपले मित्र सामरदन व त्यांच्या पत्नी दोघांनी आपणांस नमस्कार सांगून निवेदन करण्यास सांगितले आहे की बारातेरा वर्षे होऊन गेली परंतु

चांबाचा

दर्शन एकत्रा देखील घडले नाही व्यापारी लोकांत एक म्हण आहे व ती आपणास माहीतच आहे- 'याल पाहूनच ग्राह करता येतो? आपले बिरजीब तांत्रिलिपीला विद्याभ्यासासाठी इतका दीर्घकाळ राहिल आहेत या गोष्टीवर विश्वास होत नाही तेव्हा तांत्रिलिपीला जाऊन त्यांना भेटून यायला आमच्या बऱ्याच साना झाली आहे.'

बुद्धवर्मा ना संपेत जात लावघगिरी बाळगून म्हणाला- "अहो, इतके सगळे बोलण्याची बरचच काय? मुलगा परत आला आहे या वेळी आपण मुलाला सुशाल भेटून जावे आपली व त्याची गाठ घालून वेण्याची मी स्मरण करून देतो तुम्ही जाऊन थोडा वेळ विश्रांती घ्या' असे सांगून बुद्धवर्मा आपल्या बायकोचा सल्ला घ्यायला गेला म्हणाला- "आपल्या होणाऱ्या व्याव्याचे इतके समजूतासारखे यंज नसले आहेत. मुलगा पाहल्याशिवाय राजगृह सोडणार नाही असे म्हणत आहेत मी, मुलाला पाहून दो, असे सांगून आलो आहे. तूच सुचव काही तरी उपाय."

"मी केव्हाच या गोष्टीचा विचार करून ठेवला आहे. आपले मुनीम आहेत ना आलोआ

त्यांचा मुलगा उरना आपल्याला मिळाला तर काय मायबळ." बायको म्हणाली.

बुद्धवर्माला तो सल्ला पसंत पडला. तो आपल्या ब्राह्मण मुनिमकडे गेला आणि आलत्या संकटाला तोंड कायला विनंती केली आणि ती मरत त्याने दिली तर प्राप्तीचा अर्धा वांटा घायचे कडून केले म्हणाला- 'तुमचा मुलगा यज्ञदत्त देखणा आहे सने घाल्याचा बाणकार आहे, माझ्या मुलाच्या ऐवजी सागरदत्ताच्या मुलीची तुमच्या मुलाचे लग्न करून देतो, परंतु लग्न सोहळा अष्टोपत्यावर मुलीला आमच्या बरी सोडून यज्ञदत्ताने निघून गेले पाहिजे तिच्या अंगाला स्पर्शदेखील करता कामा

नये सागरदत्ताकडून जें काही मिळेल त्यातला अर्धा वाटा तुमचा."

मुनीदार्शन होकार दिव्हा व आपल्या मुलाला सर्व प्रसंग नीट समजावून सांगून श्याममाणे बाबायान्ना सांगितलं

मुलगा म्हणाला-"पितृकाशा शिरोधार्य आहे" त्याने होकार दिला

तुसच्या दिवशी बुद्धवर्माने सागरदत्ताच्या वृत्तांची भेट यशदत्ताशी करून दिली मुलाला पाहून वृत्तांना आपल्या धन्याची मुलगी नवीवी असल्यासारखे वाटले मुमुहूर्तावर लभ्त होहळा उरकून घ्यावा, अशी धन्याची इच्छा असल्याचे त्यांनी बुद्धवर्माना सांगितले आणि आनंदाने उज्जयिनीला परतले.

वैद्यानी त्याला एका सोलीस जेपविले आणि त्याला औषधे लिहून दिली वघने मुलाला वैद्यनर औषध देण्याची जबाबदारी

ठरल्या मुहूर्तावर लल्लसभारत पार पडला सप्तपरी संघताच एकाएकी नव्वरा मुलगा घेरी गाल्यासारखा पडला वधू पक्षाकडील लोक पावसून गेले काही वधूच भवते की नाच अशी लंका त्यांना वाटू लागली. वैद्यांनी बराच वेळ औषधोपचार केल्यावर नवऱ्या मुलाला बुद्ध आली व तो म्हणाला-"एकाएकी पोटचुल वाटल्याने घेरी आली होई"

वैद्यांनी त्याला एका सोलीस जेपविले आणि त्याला औषधे लिहून दिली वघने मुलाला वैद्यनर औषध देण्याची जबाबदारी

कुबडा बऱ्हाडावर रोबर होताच तो पधून मघून यशदत्ताच्या खालीत जाऊन वधूशी बऱ्हा मस्करी करू लागला थल्लिकाला ते आवडले नाही. यशदत्त तिला म्हणाला-

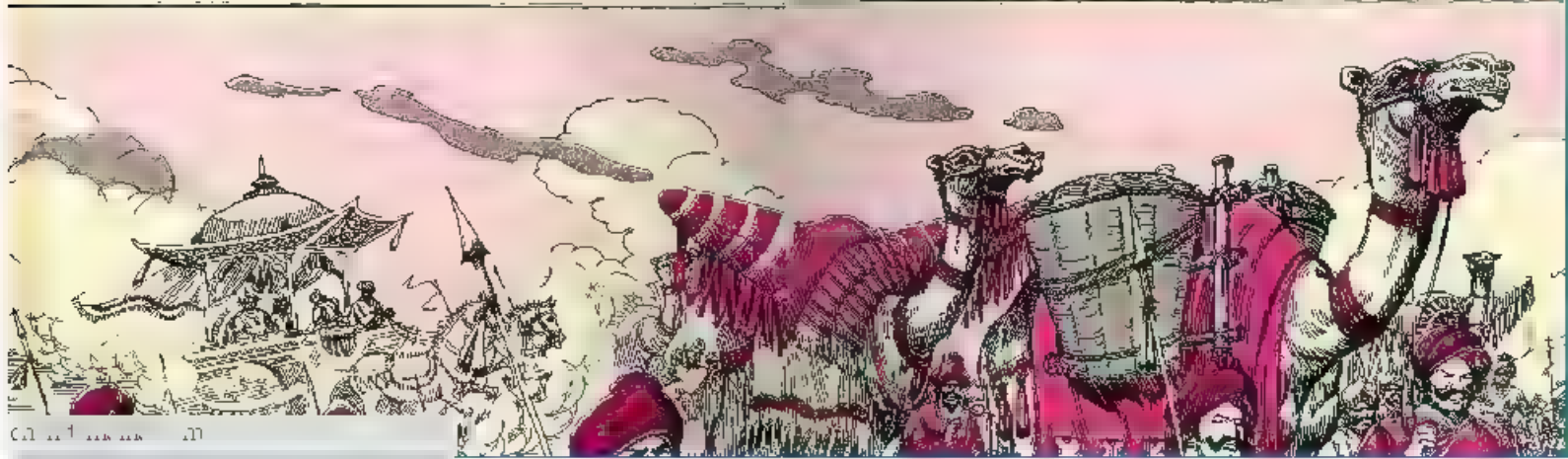
"बऱ्हा मस्करी केली म्हणून इतके रागावण्याचे कारण काय?" तू हुल्लं कर"

त्याचरोबर यशदत्ताला मनात भीती वाटू लागली की बऱ्हा मस्करी करता करता कुबडा त्याचे गुपित सांगून तर टाकणार नाही. म्हणून तो सागरदत्ताला म्हणाला-"लवकर स्वदेवी जाण्याची व्यवस्था करून द्या घरी पांचव्यावर आराम पडेल"

वैद्यांनी तवरदेवांच्या इच्छेविरुद्ध काही करू नये असे सूचविले

सागरदत्तानं मुलीच्या पाठवणीची आणि जावयाच्या प्रवासाची उत्तम तयारी केली सामान उंटोवर बढविण्यात आले दास-दासी व अगरक्षकांबरोबर बऱ्हाड परत राजगृहला निघाले सागरदत्तचे नोकर पुढ बातमी बायला निघून गेले. प्रत्येक पडावा-दर उतरण्याची उत्तम सोय करण्यात आली दोन तीन वैद्यदेखील बरोबर गेले होते

प्रत्येक पडावावर तवरदेवांच्या प्रहस्तीत सुधारणा होत गेल्याचे दिसून आलं आणि राजगृहला पोहोचल्यात त्यांची तब्येत उत्तम बरी झाली वधूपक्षाच्या लोकांची काळजी दूर झाली सागरदत्तला ती बातमी कळल्या-

वर त्याला अपार आनंद झाला व त्याने दानधर्म करून धरुवाती केली.

बुद्धवर्मा आपल्या सुनंदाईचे सौंदर्य पाहून फार खूण झाला. एका सुमनस्यार गर्भदान समारंभ ठरला. संध्यासमय मल्लिका आपल्या सखीबरोबर गप्पात रंगली होती. त्या वेळी यज्ञदत्त व कुबडापण हजर होते.

हा कुबडा सधे कसाला आला आहे हे मल्लिका कळना. कुबडाचला घाटे की हा काहीनाचा मुलगा येथे अजून कसाला कसला आहे? सर्व परिस्थिती ओळखून यज्ञदत्त तेवून निघून जाण्यासाठी उठला. ते पाहून मल्लिका एकदम ओरडली—“तुम्ही काठ निघालात, मला एकटीला सोडून?”

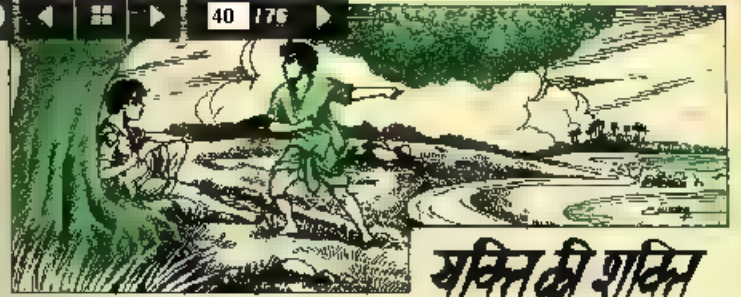
“तुज्या नशिवात जसा एती लिहिलेला आहे त्याच्याबरोबर तुला संसार करावा लागणार, त्यात भाजा वाटा फक्त पापाची वाटणी आहे.”

असे म्हणत यज्ञदत्त बाहेर निघून गेला. मल्लिकाच्या सखीदखील बाहेर निघून गेल्या.

कुबडाघाने मल्लिकेचा हात घेऊन तिला बांधविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, पण

पळून गेली. ती घराच्या मज खोल्या पार करीत पळत बाहेर निघून गेली. त्या वेळी ज्ञानदानिकाने बुद्धवर्माच्या घराचे नोकरवाकर दाऊ पिऊन सिंगून पडले होते. कोणा तिका अडविले नाही.

मल्लिका कोणाला तरी काढाव्या रावी पाहून ‘ते म्हा, ते म्हा!’ असे ओरडत गल्लीत फिरली. पाय नंतील तिकडे ती जात होती. तिला एका रस्त्याच्या कडला एक कापासिक दाऊ पिऊन झिगून पडलेला दिसला. तिला पुढे काय करावचे हे ठरवायला वेळ लागला नाही. तिने आपलं सर्व बागिने एका गोडोड्यात शोपले व ते गाठोडं कमरेला बांधून त्या कापासिकाच्या अंदावरने वस्त्र काढून आपल्या अंगात घातलं व दाऊघाचे सोंग करून चालू लागली. तिच्या हाकांबचा जात होत्या. काणी तिच्याकडे लक्ष देतील दिले नाही. ती नगराबाहेर एका खेडे गावाच्या दिशेन चालू लागली. (क्रमशः.)

युक्ति की शक्ति

वीरसिंह व ज्ञानप्रकाश नावाचे दोघे दिव

हात ज्ञानप्रकाश अबाधत होता, पण विज्ञानाच्या तों नंही पुढे जसे वीरसिंह अगस्त उच होता व त्याचे सर्व अंग पिढ्या-दार होते. त्याचे दररोज कोणासी तरी शत्रुन हाई व मारामारीसिनाम एक विनय गेल्याचे कोणाला आठवत नव्हते. तो बरी खाऊन पिऊन आल्यावर ज्ञानप्रकाशाच्या घरी पुन्हा पहिल्या पासून जंकीत जसे पोषांचा जन्म गरीब कुटुंबात झाला होता.

ज्ञानप्रकाश वीरसिंहाला अभ्यासात बसायला सांगे. धरतु तो म्हणे, अभ्यास करून का पोट भरणार आहे? अगात शक्ती असल आणि मेहनत करून पोट भरता आले नाही तर काडी वासवून पोटा पुरेकी भाकर वस्कीच मिळेल.

ज्ञानप्रकाशन विचार केला याच्या जोषात ही साथी बोष्ट देखील हिरावची

नाही. त्याला पटवून घायला काही तरी युक्ती केले पाहिजे म्हणून त्याने वीरसिंहाशी पैज लावली म्हणाला—“आपण दोघ परगावी जाऊ या. तु काठीच्या ओरानं पोट भर, मी बुद्धीचा उपयोग करून पोट भरतो.”

दुसऱ्या दिवशी दोघे एका रात्री निघाले. वीरसिंहाच्या हातात एक मोठी काठी होती. ज्ञानप्रकाशाच्या हातात एक रिकामी पातेली होती व लिशात एक पांढरा दगड होता.

वीरसिंह जेव होता व जोरजोराने चालत होता. म्हणून गावात बांधी पोचला सकाळची वेळ होती. एका बरी शेतकरी भाकरी खायला बसला होता. वीरसिंह घरात फिरला व म्हणाला— बला पण भाकरी दे सायला.

शेतकरी बकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याची बापकी भाकऱ्या करीत

होती तिचा हात एकाएकी थांबला. शेतकरी काहीच बोलत नाही हे पाहून बोरसह त्याला बटावून म्हणाला- 'माझा हाट वाढ म्हणून ना मी.'

तोषयव शेतकरी सावरला होता म्हणाला- "तुम्हाला पान वाढायचे, कसाला?" बोरसह म्हणाला "तू माझ पान वाढायला सांगतोस की नाही?" दोघांची बोलाबोली चालू असता शेतकऱ्याची बायको हळूच मागच्या दाराने गेली व दोघांतिघा संजारांता बोलावून घेऊन आली.

बीरसह शेतकऱ्याला बरबसून सांगत होता आणि त्याने त्याला मारायला काठी

पडवत दानताने कोठेच पडल्या बोरसह "बोय, बोय!" करीत पळून गेला. गावाच्या टोकाला ज्ञानप्रकाश भटला तो बीरसहला म्हणाला- "तू तमाभरान त्या झगडाखाली येऊन मला भेट मी दोघांच्या पोटा पुरते खायला घेऊन येतो.

ज्ञानप्रकाश थोड्या वेळाने त्याच गावाच्या घरी आला. बीरसहला पळवून लावल्यावर सर्व त्याच्या विषयीच बोलत होते. ठीक त्याच वेळी ज्ञानप्रकाश घेत कऱ्याकड येऊन पावला.

शेतकरी रागाने म्हणाला- "आपल्या बरी बाजारदुशमयांना फुकटाचे जवण नाही मिळणार.'

ज्ञानप्रकाश हात जोडून नमस्कार करून म्हणाला- 'मी या गावाच्या मावकऱ्यांची खाती एकूच आलो होतो. या गावात जसा अतिथिसत्कार होतो तसा दुसऱ्या कोणत्याही गावात होत नाही. बरे ते सोडा मला जेवायला वाडू शकला नाहीत. तर नाही धोड पाणी तर झाल मी सर्वांना एक स्वादिष्ट पदार्थ तयार करून खायला देईन "

मावकरीं उत्सुक होऊन तो काय करतो हे पाहू लागले. ज्ञानप्रकाश पातेलीत पाणी घेऊन त्या झगडाखाली आला. तेथे त्याने तीन बाज ठेवून चूळ घेटवली व गालेली

पानेलीबर झांकण ठेवले व थोडा वेळ पाणी उकळत राहल्यावर झांकण काढून समच्यान पातेलीत पाणी वाखून पाहून म्हणाला- "काय बघ चर आली आहे चार बटाट यात पडल तर छान रस्सा भाजी तयार होईल.

गरीतून दोघांतिघांनी घरी जाऊन बटाट आणून विट्टे, चटाट पाण्यात टाकून सिजल्यावर पाणी वाखून म्हणाला- 'याला म्हणतात रस्सा भाजी. यात थोडीवी डाळ व तांदूळ पडले की जी खिचडी तयार होईल ती इत्राच्या सैपाकमरादल्या खिचडी सारकी होईल. काही लोक आपापल्या घरी भावल एकाने डाळ आणली व एकाने तांदूळ आणले. ज्ञानप्रकाशन ते पातेलीत घातले व म्हणाला- 'तांदूळ थोडे जास्ती झाले, म्हणून मीळ कमी पडणार की काय वाढते थोडे आणखी पीठ पडले असते तर छान जव आली असती!'

एक जण मीळ आणायला भावला. तापवत खिचडी सिजून तयार झाली होती. सर्व जवित होऊन पहात होते. ज्ञानप्रकाशनने बडाखी पान काढून दोन प्रवादळी तयार केल्या आणि मावकऱ्यांना म्हणाला- एक उषागी भगुध्य पुनच्या गावी आला होता त्याला तुम्ही हाकलून लावलेत. त्याला मी आज जेवायला बोलाविले आहे.' मी, पहिल्याने ही खिचडी त्याला वाढतो "

ज्ञानप्रकाशनने प्रथम बीरसहला वाढले व पाठोपाठ स्वतःच्या पानावर वाढून घेऊन तो जेवायला बसला. दोघां मित्रांचे छान जवण झाले. त्यानंतर दोघे आपल्या गावी निघाले. ज्ञानप्रकाश मावकऱ्यांना म्हणाला- 'आता उरलेली खिचडी तुम्ही सांगल त्याला वाढतो. ताहीतर सर्वांना एकक चमचा वाढतो. आम्हांला मांड रिकामे करून लवकर घरी जायचे आहे.

अशात हे ज्ञानप्रकाशनने युक्तीने दोघां पुरेसे जव मिळविले. सक्तीला उपाशीच रहाणे लागले होते.

तानसेनचे गुरु

अकबर बादशहा तानसेनच्या गाय्यावर हलका खूब जाणा की त्याच्या मनात तानसेनच्या मुक्याे गाणे ऐकण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हा तानसेन अकबर बादशहाला त्याचे गुरु एका कुहेत लपवण्या करीत होते त्या मुक्याेबद्दल पंचून बेसा.

तानसेनचे गुरु त्यावेळी सन्यासी होते. बराच वेळ मुक्याे बाहेर आले नाहीत तेव्हा तानसेनाने अपस्वरत गाणे म्हणायला सुरुवात केली.

तेव्हा तानसेनच्या मुक्याेी सन्यासी भंग झाली व ते बाहेर आले आणि म्हणाले— "मुर्खा! तू साक्षा शिष्य असून हे असे अपस्वर नाचण करीत आहेस?" असे म्हणत मुक्याे स्वतः तो राग मूटला. ते गाणे ऐकायला शंगलातली राजाटी जतावदे जमली अकबराला कमालीचा आनंद झाला.

थरी परत आल्यावर बादशहाने तानसेनाला विचारले— "कसचे, तुझे गाणे ऐकून राजाटी जतावदे जमलेली की कसो पाहिणी नाहीत?"

बिरबल खळबळ होता म्हणाला— "तानसेनचा गुरु देवाच्या दरबारातला मर्द आहे आणि तानसेन आपल्या दरबारातला मर्द आहे!"

गुप्तिपटपणाचे कल

एका गावी भागिकराव नावाने एक गुहस्थ रड्यात असत त्याच्या वाड बडिलांनी इतके विळवून ठेवले होते की भागिकरावांना काही कामचंदा करावा लागत नसे. ते चोनीत आयुष्य घालून घेऊन असत त्यांना आपल्या कर्तबगारीच्या गप्पा मारण्याची संवय लागली होती. कधी न शहिलेले कधी न ऐकलेले त्यांनी कल्याण सांगण्यात व आपल्या स्नेहमंडळीत फुगार कसा मारण्यात त्यांना मजा वाटे. त्यांच्या भिन्न मंडळीनाथ भागिकरावांच्या गुप्तिपटपणाची इतकी संवय झाली होती की भागिकराव म्हणत ते या कानाने ऐकून घेत व त्या कानाने लोडून घेत.

एकदा भागिकराव कोठ तरी दवळत पुराण प्रवचनाला गेलं होते तेव्हा त्यांना एक नवीन मनुष्य भेटला. पुराण संपल्यावर दोघं गप्पा मारीत निघाले. थोडे अंतर

चालून नेल्यावर तो मनुष्य भागिकरावांना म्हणाला—

"बाबू राजबाबूचात एक विविध गोष्ट घडली हो. राजेसरकार आपल्या दरबारी मंडळीत बोलत बसले होते आणि अंतःपुरातून मातमी आली की राजासरकार फोट घुल झाल्याने तळमळून पडल्या आहेत. महाराजांशी रोलत बसलेल्या लोकांत एक खेजारगांवचा वैचरण होता. राजेसरकारांनी त्या बैंगाला अत पुरात जाऊन राजासरकारांचे औषधपाणी करण्यास पाठवून दिले. त्याने मुठसल्लेखी गुठी तयार करून दिल्याबरोबर पोटादुखी यांबली राजासरकारांनी त्या वैद्यवांवर खूब होऊन त्याला आपल्या गळघानला रत्नहार काढून बक्षिस दिला आणि तो कोठतरी सुरक्षित जागी लपवून ठवून घायला क्षाणितले म्हणून मोठे लोक म्हणतात ते बरोबर आहे.

सेवा करावची झाली तर भोरामोठ्यांची करावी ती वैद्य माझा मित्र होता म्हणून त्याने ही गोष्ट मला सांगून रत्नहार मला लपवून ठेवायला सांगितला.”

बोधे बोलत बोलत एका नाचरीजवळ गाले. रत्नहारानेची गोष्ट सांगणारा मनुष्य तहान लागल्याने सांगून त्या बाबडीत उतरला. त्याने तो द्वार सोयीची जगा पाहून वगळल्या एका साधीत लपवून ठेवला आणि पायच्या चढून बाहेर आला. माणिकराव ते सर्व पहात होता नंतर दोघे आपापल्या नाटेने निघून गेले.

त्या दिवशी माणिकरावाला बरी पायला पार उशीर झाला होता. म्हणून बायकोने

गोष्टी घेता परत येण्याचे कारण विचारले.

माणिकरावाने संवयीप्रमाणे एक लोचकडी बाप ठोकून दिली म्हणाला—“अहा! काय सांगू? एक विचित्र गोष्ट घडली मी राजेसकरांच्या भेटलीला गेली होती राज-वाड्यात नमके त्याच बळी राणी सरकारांचे भेट एकाएकी वातपुडीने पुळू लागले. मी त्यांना सुटसाखरेची सुटी करून दिली आणि पोटाबुकी ताबडतोब थांबली. राणी सरकारांनी माझ्यावर खूष होऊन मला गळघातला रत्नहार काढून दिला म्हणून बरी पायला बोडा उशीर झाला. तुम्ही बायको ज्याच नसत्या चवकशी करीत बसता?”

‘कोठे आहे तो रत्नहार, पाहू तरी?’ बायकोने उत्सुकतेने विचारले रत्नहाराचे नाक ऐकल्या बरोबर तिच्या तोंडाला पाणी सुटले होते

“अग, तुला माता काय सांगू? तो रत्नहार म्हणजे तबलला हारच समज! काय पण इतकं धुनी चमक आहे त्यात? असा रत्नहार रात्री घरी घेऊन यायला माझी हिमत होईना कोणी बरीडा घालून काढून नेला तर! म्हणून मी नाचरीत वगळल्या एका खाचीत लपवून ठेवून आलो आहे उजाडतांच जाऊन आपण तो घेऊन येऊ.” माणिकराव तेवढ्याने बायको गप्प बसले जसे समजून म्हणाला

विचारीची ओप घडली भूक तहान पळून गेली. उजाडताच ती लगेचगीने चागर घेऊन पाणी भाणायला बाबडीवर गेली आणि पायच्या उतरून सरळ जात गेली. तिने नवऱ्याला सांगितले नाही की आणखी कोणाला सोबत म्हणून बरोबर घेतले नाही नवऱ्याने सांगितल्या प्रमाणे खरोखरच रत्नहार तेथे तिला सापडला आणि त्याची चमक पाहून तिला घेरी झाली आणि रत्नहारासह पाण्यात पडली आणि मटा-गळ्या लाऊ लागली

ती ओरडली तेव्हा पार जेवण पसा झाले आणि एका माणसाने हिमंत दाखवून तिला बाहेर काढले त्या वेळे देखील तिच्या हातत ही रत्नहार होता ती गोष्ट माबभर पसरली आणि राजांच्या कानावर पण गेली. रात्री राणीचा रत्नहार चोरीला गेल्याची गोष्ट कळल्यापासून शिपाई चोराचा शोध काढीत होते

रात्री राणी पोटाबुकीत आचारी होती ही गोष्ट खरी होती राणीला शोधपाणी देणारा आणि पुराणाला आलेला व माणिक-रावांना भेटून आपला पराक्रम वर्णन करून सांगणारा तो मनुष्य तो बंध होता. त्याने राणी वेगुडावस्थेत असताना ही रत्नहार लांबविला होता तो मनुष्य राजवाड्या बाहेर पडल्या नंतर शिपायांची नजर चुकविण्यासाठी पुराण ऐकविला जाऊन बसला होता. त्याची चुक एवढीच की त्याने माणिकरावासारख्या गप्पिष्टाला ही गोष्ट सांगून त्याच्यासमोर बाबडीत तो द्वार लपवून ठेवला

शिपायांनी माणिकरावाला कंद करून त्याला खूप बडविले ज्ञाना चोर हुसराव असल्याने देखील माणिकरावाने सांगितले. पण माणिकरावाच्या बोलण्यावर कोणी विश्वास केला नाही.

माणिकरावाला गप्पिष्टपणाची चांगली अडल घडली आणि त्या दिवसापासून त्याने खोटेपणा फुलारक्या मारायच्या सोडल्या.

चोर कोण साव कोण

एकदा एका भायलाने चोरघाण्याच्या व्याख्यांकडून एक मोठा मोलम वेण्याचा प्रस्न केला आणि तो त्यात कसला

घोडघाण्याच्या व्याख्याने त्याला एकहुन विचारले- 'कायने तू चोरी कां केलेस ?'

'अहो मी चार दिवसांपासून उपाशी आहे म्हणून हे माग करायला धावलो "मुष्टिभिन्न किं न काराणि पाद ?" मला माऊ करा मी कान धरतो. पुन्हा चोरी करणार नाही" चोर गप्पवश करीत म्हणाला

तो व्याखरी बोळा वेळ विचार करून म्हणाला- "तुला चोरी काशी म्हटले तर तू अवधीच कुचकाळावर विसरतोस !

'नोकरी ? सांगाल ती नोकरी करायला मी तयार आहे" चोर म्हणाला

"तुम्यासारखा कुचकुळा मला पोढे पोरून कसा काय वाणून देणार ?" 'चोरघाण्या म्हातारी म्हणाला

योगाचा महिमा

सुदर्भूरना सुदराज मुनीलकुमार वाने वेच

पालटून दशाटन करण्याचे ठरविले

आपल्या घाडघावर बसून तो अनेक देश

पडाले. हिंडत नवीन मोष्टी शिकत परत

फिरला ना दुसऱ्याच वाटेने आला नवीन

वाटने येत असता तो राजपट नावाच्या एका

राज्यात आला. त्या राज्याची राजधानी

फार सुंदर होती तेथील भव्य राजवाडा

खूब रस्ते व मनोहर उद्यान पाहून सुवराजाले

चिंत प्रमत्त झाले. राजधानीत हिंडत असता

एका जागी उंच गितीच्या बात एक सुंदर

उद्यान सुवराजाला दिसले सुवराजाने

द्वारपालकाला विचारले तेव्हा राजकन्या

वालिनीने ते एक स्वतःचे साजगी उद्यान

असल्याचे न्याया कळले त्या उद्यानात

प्रवेश करण्यास वृक्षपान मनाई होती

ते एवढे मुनीलकुमाराच्या मनात ते

वाळली सोईची जागा पाहून कोणाला

कळू दिल्याशिवाय तो भितीबळून उद्यानात

शिरला ते उद्यान म्हणजे खरोखरच

इंद्राच्या नंदनवनास लाजवोले इतके सुंदर

होते. सुवराज काही वेळ त्या उद्यानातले

सुंदर लतावृक्ष पहात उभा राहला फुलांच्या

सुवासवाच्याबरोबर जतुकडे ढरवळत होता

तो एका झाडाखाली बसून आपली बांसुरी

वाजवू लागला बांसुरीचा तो गोड आवाज

ऐकूनच की काय त्याच वेळी समोरच्या

वाड्यातून एक नागसाप बाहेर आला

आणि फडा काढून डोकू लागला. नाग-

सापाला पाहून सुवराजाने बांसुरी जवा-

बायची बंद केली. पण तो मोठे घातक

ठरली कारण लवच साप त्याला चाबला

आणि पळून गेला थोड्या वेळाने सुवराज

बध्द होऊन पडला त्याचे तोंड व सर्व

अंग निळ होऊन बले होते

श्री ए. सी. मरवाड वाडगाव

सुशीलकुमारने बांसुरी वाजविली ती श्रीडाभवनत आपल्या सखींबरोबर क्रीडा करीत बसलेल्या राजकन्येला ऐकू आली होती ती बांसुरी इतकी गोड होती की राजकन्या शालिनी आपल्या सखींसह त्या भावाच्या अनुरोधाने युवराज बेशुद्ध होऊन पडला होता तेथे आली.

राजकन्येने युवराजाला नेशुद्धावस्थेत पाहिले त्याच्या हातात बांसुरी होती त्यावरून बांसुरी वाजवून तिला भुरळ पाडणारा तोच तरुण होता या गोष्टीची शंका राहली नाही तिनं सखींच्या मदतीनं युवराजास आपल्या श्रीडाभवनत नेले

50 176

बांचविले.

राजकुमारी शालिनीच्या चर्चानात पुरुषांना प्रवेश द्यायचा होता. परंतु युवराज सुशीलकुमार आणि शिरला आणि त्याची सेवा स्वतः. राजकन्येने कारणांन दिवस केला ही गोष्ट राजा, मंत्री किंवा दरबारी कोणाला कळल्यास अनर्थ होईल म्हणून राजकन्येने गुप्तपणे युवराजाची जिकित्सा केली होती युवराज बुद्धीवर आल्यावर तो तरुण पुरुष एका राज्याचा युवराज असल्याचे राजकन्येला कळले. राजकन्येने सेवाक्षुब्ध केली असल्याचे युवराज सुशीलकुमारवासहि कळले. त्याचा परिणाम दोघांचे परस्परांवर प्रेम वाढले आणि दोघे विवाह करून घेण्यास वचनबद्ध पण झाली.

त्यानंतर युवराज गुप्तपणे उज्याना बाहेर गला आणि शीतलावर बसून स्वदेशी परत आला.

युवराज परत आलेला पाहून राजाच्या फार आनंद आला. राजाने आपल्या मंत्रानाला युवराजाच्या विवाहासाठी योग्य कन्येचा शोध करण्यास सांगितले

सुशीलकुमाराने विवाहासाठी योग्य कन्येची निवड त्यानं केली असल्याचे व तिच्याशी तो ब्रजनवद्ध झाला; अस्तित्वाचे कोणाला सांगितले नाही. कारण ती गोष्ट

दुसरे कारण असे होते की बडिलांना शालिनीची विवाह करून घेणं आवश्यक नाही तर मांडव विघ्न उत्पन्न होण्याची त्यांना भीती वाटत होती

म्हणून त्यांच्या राठी बघूना सोबत सुरू असल्याचे जवळ त्याला कळल तेव्हा त्याला क्षाणपिण सुचना व त्यामुळे ती अशक्त झाली

प्रधानाचा मूलगा देशदत्त यांची युवराजाची मैत्री होती. त्याने युवराजाच्या मनातली खरी गाष्ट काढून घेतली त्या प्रणयकथेमुळे युवराजाला क्षाणपिण काही सुचत नसल्याचे देवदत्ताला कळल तेव्हा ती युवराजाला म्हणाला 'युवराज, तू काही काळजी करू नकोस मी आपला दरबारी आडुमार मायाघर याच्या मदतीने शालिनीचीच तुझा विवाह होईल या गोष्टीची व्यवस्था करतो.

युवराजासाठी मंत्र्यांच्या प्रसन्नाने अनेक राजकन्या सांगून आपल्या दूरदूरच्या देशांचे राजदूत राजपटला येऊ लागले शालिनीच्या बडिलांकडून देखील राजदूत येऊन होते.

परंतु राजाने व मंत्र्याने परस्पर सल्ला केल्याने या राजकन्या युवराजाला दाखविण्याचे ठरविले. त्यात शालिनी नव्हती देवदत्ता ती गोष्ट त्याच्या बडिलांकडून

कळली होती म्हणून त्याने मायाघर जादुगाराच्या मदतीने युवराजाच्या इच्छेप्रमाणे करण्याचे ठरविले

राजाने मंत्र्याला सांगून ज्या राजकन्याची निवड झाली होती त्याच्या जन्मकुंडलाचा मागविण्या.

तेव्हा मंत्री म्हणाला- 'महाराज त्या पूर्वी आपण युवराजाचे मत विचारून घेणे बरोबर होईल.'

'त्यात विचारण्यासारखे काय आहे? मी जो निर्णय करीन त्याच्या बाहेर युवराज नाही' राजा म्हणाला कारण राजाने लहानपणापासून युवराजाला तशीच विस्त लावली होती

बांदोबा

४२

“ते तुलाच कळणार, आम्हांला कसे कळणार? तू तिचे नाव सांगितलंस तर तिच्याशी तुझा विवाह करून देण्याचा प्रयत्न करता येईल” मंत्री म्हणाला.

‘मला ती गोष्ट माहीत असेल तर ना मी ते सांगणार. म्हणून तुम्हीच काय वाटेल ती उपाय करून घ्या.’ युवराज म्हणाला.

“युवराज हे कसे शक्य होईल?” मंत्री निराश होऊन म्हणाला.

तेव्हा देवदत्त म्हणाला—“मला आठवते, मायाधर जादुगार एकरा म्हणाला होता की त्याला हृदयातली गोष्ट ओळखण्याची काणती तरी योगिक किंवा माहोत आहे त्याचा सल्ला आपण घेता तर?”

तेव्हा मंत्र्याने मायाधरला बोलावून त्याला सर्व गोष्टींना परिचय देऊन विचारले—“आपल्या पुवराजांच्या बनावत कसेत्या राजकन्यांचे प्रवेश केसा आहे हे त्यांना माहीत असताना तुला ते सांगना येईल का?”

मायाधर स्मित करून म्हणाला—‘योग-वलाने शक्य आहे. एक रात्रभर युवराजांनी माझ्याबरोबर एकांतात योगसमाधीत राहून पाहिजे. त्यानंतर मी सर्वांसमक्ष त्यांच्या हृदयात बसत असलेली ही राजकन्या कोण हे पटवून देईन. परंतु त्यानंतर त्याच राजकन्यांशी युवराजांचा विवाह करून दिला

होण्याची शक्यता आहे. आपण महाराजांचे मन या गोष्टीस षड्बू बकल्यास मी आपल्या योगबळाचा प्रयोग करू शकेन.”

मायाधरच्या तोंडचे ते वर्णन ऐकून महाराजांना आश्चर्याबरोबर शकापण वाटू लागले. तेव्हा महाराजांनी लक्षाचे पुढे काळ होईल ते पटून घेऊ प्रथम योग-बळाचा काय परिणाम होतो तो पाहून धोपास मान्यता दिली.

सुशीलकुमाराची एक रात्र भर जादुगरां बरोबर एकांतात रहावे लागले. दुसऱ्या दिवशी त्याला दरबारात आणण्यात आले. मंत्र्याने सर्व राजकन्यांची नावे एका कागदावर लिहून काढली आणि सर्वांना बाबून वासविली तो कागद मंत्र्याने जादुगाराला दिला.

जादुगराने एका ठंढ्यात ती कागद जाळून त्याची राख हातात घेतली व राजकुमाराला सदरा काढायला सांगितले. जादुगराने त्यानंतर राजकुमाराच्या उघड्या

छातीवर ती राख सोळली. रथाबरोबर युवराजांच्या छातीवर “शालीनी” ही अक्षरे सर्वांना दिसली. सर्व चकित होऊन परस्परांकडे व युवराजांकडे पाहू लागले. “आता पुढली जबाबदारी आपली सवावी!” असे सांगून जादुगार आपल्या आसनावर जाऊन बसला.

राजाने शालिनी बरोबर युवराजाचा विवाह करून दिला. विवाह झाला त्या दिवशी रात्री सुशीलकुमारने राजकन्याला एक सावण भेट म्हणून दिला.

‘ही काय भेट झाली?’ राजकन्याने विचारले.

‘या सावणाचाच प्रयाग आहे की आज आपण दोघे विवाहबद्ध होऊ शकलो जादुगराने याच सावणाने तुम्हां नाव माझ्या छातीवर लिहून ठेवले होते. त्यावर राख सोळली तेव्हा तुम्हां नाव प्रकट झाले. योगाना सहिमा होता म्हणून बाबांना माझ्या मनातली गोष्ट कळली व आपला विवाह झाला.” सुशीलकुमार म्हणाला.

“आपले म्हणणे बरोबर आहे महाराज’ परंतु ही राजकीय दान नाही. युवराजांच्या स्वतःच्या जीवनाचा व आबुधराचा प्रश्न आहे. त्यांच्या मनाचा अंदाज घेण्याची परमानगी मला द्यावी.” मंत्री म्हणाला. राजाने होकार दिला.

देवदत्त पुवराजांना भेटला आणि अनेक प्रकारे त्याची समजूत घालून त्याला महाराजांशी भेट करायला बोलावून घेऊन आला.

युवराजांना महाराजांनी विवाहासंबंधी खाचामानस विचारला तेव्हा युवराज एवढंच म्हणाला—“माझ्या हृदयावर ज्या राजकन्यांचे अधिकार केला आहे निःस्पर्शा माझा विवाह करून द्यावा.”

कांचनपुरचा राजा एक धर्मशील राजा होता. त्या राजाच्या तऱ्या प्रकारचा त्या राजाची प्रजा देखील राजासारखीच धर्मशील होती. राजाचा मुनबाळ तऱ्हेचे म्हणून राजाबरोबर व्यायाम पुढी होती.

ही गोष्ट श्रंगध्याची गरज नाही की सरळ धर्मशील माणसात एकदा ह्मण मनुष्य असला की तो आपला कायदा नक्कीच करून घेतो, असाच एक लबाड व्यापारी कांचनपुरात राहत असे. तो व्यापारी एकदा आपल्या एका गरीब शेजाऱ्याला म्हणाला, "एक भात्रिक बाईचा ओळखीचा बाट्टे, तो मनातली गोष्ट बरोबर ओळखतो. तू मला दहा रुपये दिलेत तर मी तुला त्याच्याकडे घेऊन जाईन."

"त्यासाठी माझीकाची काय गरज आहे? मी तुला मनातली गोष्ट ओळखून सांगतो." तो गरीब मनुष्य म्हणाला.

"पंज! तू हारतास तर काय बेबील?" व्यापाऱ्याने विचारले.

"जर मी तुझ्या मनातली गोष्ट ओळखली तर तू आपली सर्व संपत्ती मला दिली पाहिजेस. मी ओळखली नाही तर मी आपली सर्व संपत्ती तुझ्या नावे करून देईन." गरीब माणसाने ही पंज मान्य केली.

"आपण माझाही एक मध्यस्थ नेमला पाहिजे. आपण तुझ्याला मान्य असेल तर राजाचाच मध्यस्थ नेमू या." गरीब मनुष्य म्हणाला. व्यापारी राजाला मध्यस्थ म्हणून नेमायला तयार झाला. दोघांनी राजाकडे जाऊन पंजेची गोष्ट सांगितली.

त्या गरीब माणसाने त्या व्यापाऱ्याच्या मनातली गोष्ट ओळखून सांगितली. म्हणाला, "तू या पेढी महाराजांना अर्पण व्हावे हा विचार करीत जगतेस."

व्यापाऱ्याने होकार दिला आणि पंज मान्य केली होती तशी आपली सर्व संपत्ती त्या गरीब माणसाच्या नावे करून दिली.

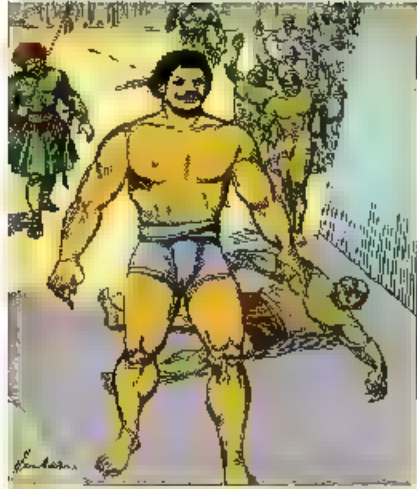

पंचपांडव द्रौपदीसह विराट राजाकडे

अज्ञातवास करीत होते. युधिष्ठिर वृत्त लंकून जे वैसे मिळवी ते आपल्या भावांना गुरुपणे बाटून टाकी मीम निरनिराळ्या प्रकारची पक्वान्ने शिजवी व आपल्या भावडांकडे सबडीप्रमाणे पोचती करी अर्जुनाच्या अंतःपुरात निरनिराळ्या प्रकारची वस्त्रे मिळत, ती तो आपल्या भावांना बाटून टाकी नकुलाच्या अश्वविद्येवर खूप होऊन विराट राजा जे वक्षिष देई ते तो आपल्या भावांना बाटून देई. सहदेव दूष, वही, ज्योषी आपून बेई त्रौपवी आपल्या सर्व पतींना काय हवे किंवा तको विचार पूस करी परंतु आपले गुपित कोणाला कळू नये या गोष्टीची काळजी घेई.

अशा तऱ्हेने चार महिनं लोटलं. त्या वेळी मत्स्यदेशात ब्रह्मन्सय चालू होता त्यात भाग घेण्यासाठी वृत्रवृत्राच्या राज्यतून मल्ल आले होते. विराट राजाला मल्ल-युद्धाची फार आवड होती, म्हणून मल्ल-युद्धाची व्यवस्था करून त्याने करमणुकीचा कार्यक्रम ठरवला.

त्या उत्सवात भाग घ्यायला आलेल्या पहिलवानात जीमूत दावाचा एक मल्ल होता. त्याने एकामागून एक सर्व मल्लांना आव्हान केले परंतु सोढमोठे मल्ल त्याला मिळत त्याचे आव्हान स्वीकार करायला तयार नव्हते म्हणून विराट राजाने भीमाला श्रीमंतशी बल्लयुद्ध करण्यास सांगितले. राजाची आज्ञा मोडणे योग्य

होणार नाही असा विचार करून भीमाने जीमूतशी मल्लयुद्धास होकार दिला.

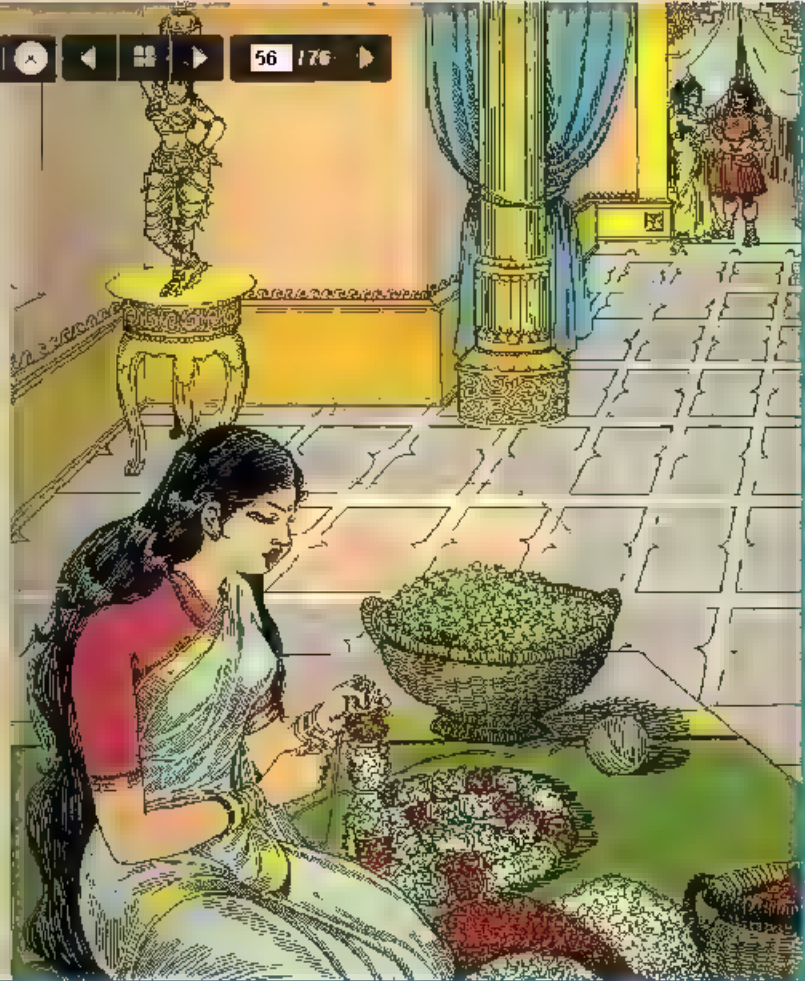
भीम व जीमूत यांचे मल्लयुद्ध सुरू झाले तेव्हा दोन हप्तेच युद्ध होऊन असल्या सारखे भासले ते अवघड युद्ध पाहून प्रेक्षक आनंदाने टाळचा वाजवू लागले. भीमाने जीमूतला वर इशारेने व चाकासारखे बराच वेळ गरगर फिरवून शेवटी जमिनीवर बांधलेले तो जागच्या जागी ठार झाला जीमूतला ठार केल्यावर विराटने भीमाला पुष्कळ बक्षिसे दिली.

भीमाची शक्ती आणि साधर्म्य पाहून विराट राजाने त्याला इतर मल्लांची कधी मल्लयुद्ध करण्यास मांथिल्ले नाही कधी

कधी वाघांमधे किंवा हमासा युद्ध करण्यास सांगील असे. भीमाने अनेकदा गायसिंहाना व हत्तीला अस्त्राशिवाय दार करून प्रेक्षकांना खूप केल. भीमाचे हे मल्लयुद्ध पन्नायना अंतःपुराणीक श्रिया-देवीला जात असत.

अर्जुनाने अंतःपुराणीक मुलीचा मृत्यू व गायन शिकवून आणि स्वांश्याकडून त करवून राजाला खूप कडे हट्टी व तपट धोड्यांना बठणीवर आणण्याचे काम नकुलाने केले व राजाकडून शाबासकी मिळविली अशाच तऱ्हेने सहदेवाने पाय वेग व वास्तवाची हत्ती उल्लम निगा ठेवली की राजा व दरबारी दशाचे कौतुक करीत. परंतु आपल्या पत्नींना परक्याची धाकरी करापला लागत असलेली पाहून मानिनी द्रौपदीला जमिनीवर दुःख होई.

अशा तऱ्हेने अज्ञातवासातले कण्ठाचे दिवस जवळ जवळ पुरे होत आले होते कारण वर्षे पुरे व्हायला थोडेच दिवस उरले होते त्याच सुमारास विराट राजाचा मेहुणा सिंहबल व्याला कीचक यांचे नावाने लोक ओळखत) आपली बहीण सुवेण्या राणीला भेद्यला अंतःपुराण गेला असला त्याची दृष्टी द्रौपदीवर पडली व त्याने आपल्या बहिणीला त्या अप्सरेसारख्या मूर्धर शरीराला त्याची पट्टाणी करून देण्यास

सांगितले म्हणाला. हे रत्न दामो होऊन तुझ्या अंतपुरात कुजत राहणे बरोबर नाही. माझ्या हृदय सिंहासनावरच त्याचे शोण्य स्थान आहे." ती तेवढ्यावर थांबली नाही. ती द्रौपदीला एकानात भेटला व तिच्या समोर आपल्या रुजातली इच्छा प्रगट केली.

द्रौपदी कीचकाला म्हणाली—"तुला असे बालपण शोभत नाही. मी विवाहित आहे!"

परंतु कीचक तिला म्हणाला—"तू माझ्या राज्याला मान दिला नाहीस तर तुला जवळी पडवासापस करायला लावेन. या विराट राज्याची व त्याच्या राज्याची

रूप व योग्यता ही माझी आहे. माझा बरोबरी करू शकून असा जगात दुसरा एक तरी कोणी हुडकून मिळेल का? अशा माझ्या सारख्याला तू आपला दासानुदास करून घेऊन तू माझी मालकीण हो."

ते ऐकून द्रौपदीला जास्तच रंग आला. म्हणाली—"तू आगली वांकडी नजर दुसरी-कडे वळविली नाहीस तर तुझ्या जिवाला धोकाच आहे, हे लक्षात ठेव. माझ पांच गवई पती सर्वदा गुप्त रूपे माझे रक्षण करण्यास तयार असतात. त्यांना ही बाब कळली तर तुला जीव निश्चितच धोक्यात पडेल, विसरू नकोस."

द्रौपदीने इतके स्पष्टपणे सांगितले तरी कीचकाने आपला मूर्खपणा सोडला नाही. तो मुद्देणा राणीला जाऊन म्हणाला—"तारि! तू काय वाटेस ते करून जर द्रौपदीचे मन माझ्याशी विवाहास बळविले नाहीस तर मी जीव देईन. मी तिला किती तऱ्हेने समजावून सांगितले."

राणी मुद्देणाचे मन आवाचे बोलणे ऐकून विरवळले व म्हणाली—"भाऊ, सैरंध्री माझ्या बांधवाला राहवे तिचे रक्षण करण्याचे वचन मी तिला दिले आहे. तिचे पाच गवई पती सर्वदा तिचे रक्षण करीत असल्याचे तिन मला सांगितले आहे."

चांदोबा

सर्वे सांगून टाकल. तू सैरंध्रीच्या वाटेला जाऊ नकोस."

"तारि, तू काय म्हणतेस? अग पाचच काय पाच हजार गवई आले तरी माझ्या एका केसालाहि धक्का पोचणार नाही. माझ्या सारख्यावर कितीच तरुण स्त्रिया स्फुल्लित जीव ओवाळून टाकतील. माझे वैभव पाहूनच सैरंध्रीचे मन पालटेल. तू काय वाटेस ते करून तिला माझी कर, नाही तर तुला हस भाऊ तुला कायतना पारखा होईल." कीचक म्हणाला.

'तुझ्या या पापकर्माले मी सहभागी होऊ म्हणतोस? मी स्वतः होऊन कुळ-घातकीपणा करणार नाही. तू घरी जाऊन काही तरी पक्काले आणि वेने माझ्यासाठी तयार करून पाठव. मी ती द्रौपदीच्या हाती तुझ्याकडून मागून घईन. तेव्हा तू तिच्याशी काय ते बोल. मी मध्ये पडणार नाही." मुद्देणा म्हणाली.

ते ऐकून कीचक आनंदाने आपल्या घरी गेला. उत्तमोत्तम पक्काले व वेने स्थान तयार करविली व द्रौपदीची वाट पाहू लागला.

मुद्देणाने ताचा दोल हासानंतर द्रौपदीला बोळाविले व म्हणाली—"माझ्या भावाच्या घरी जाऊन तो जे देईल ते घेऊन ये."

चांदोबा

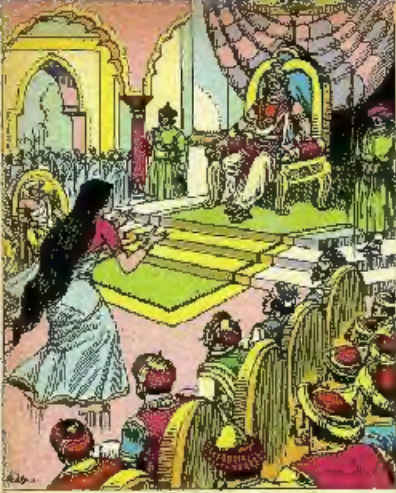

द्रौपदी म्हणाली- भवाराणी! मी त्यांच्या घरी जाऊ शकणार नाही. मी त्यांच्याकडे गेलं तर ते माझा अपमान करायला माग पुढे पाहणार नाहीत आणि व त्यांचा परित्याग फार वाईट होईल. आपणाकडे उत्तम्या दासी आहेत. आपण त्यांच्यापैकी एकीला पाठवा."

"अग मी स्वतः तुला पाठवीत असता त्याची तुझ्या अंगाला स्पष्ट करण्याची हिंमत तरी होईल का?" असे म्हणत मुद्देणा राणीने एक सुवर्ण पाच द्रौपदीच्या हातात दिले.

द्रौपदी नाइलाजाने कीचकला घरी गेली. तिला पाहून कीचकाला परमानंद

५३

आला. म्हणाला-“हे सुंदरी! तू स्वतः माझ्याकडे जालीस. सुंदर वस्त्रे परिधान करून व माझ्या रत्न भांडारातले वाढेल ते आभरण घालून ये.”

“महाराजांनी जेव्हा आपल्याकडे येथे आणण्यासाठी पाठविले आहे. आपण तेवढे देवदून मला आण्याची परवानगी द्यावी.” द्रौपदी म्हणाली.

“मी ती येथे कुठल्या घासी करवी पाठवून देईन.” असे म्हणत त्याने द्रौपदीचा हात पकडला. द्रौपदी घाबरून गेली. तिने कीचकाला घोराने दूर ढकलले व स्वतःची घुटका करून वेळ सख्ख विराट राजाच्या दरबारात आली. कीचक निर्दोषपणाने

तिच्या पाठमाग्य घाबित दरबारात आला व त्याने द्रौपदीची वेणी धरून ओढली.

तो अत्याचार युधिष्ठिर व भीम पहान होते. दोघे त्या वेळी दरबारातच होते. भीमाने कीचकाचा वध करण्याचे ठरविले व उठू लागला. त्याने आपला राग त्याच्यावर प्रत्यक्ष न दाखविता एक झाड उचलून दूर फेकून दिले व कीचकाला भीती वाटते का पाहिले. परंतु युधिष्ठिराने आपल्या पायाच्या अंगठ्याने भीमान्या पायाचा अंगठा दाबून सांगत रहायला खूण केली आणि म्हणाला-“अरे झेपनासाठी एवढा मोठा वृक्ष का तू पाडणार आहेस?”

द्रौपदीने पती असहाय अवस्थेत ओढखले आणि एकदांच रागाने त्याच्याकडे पाहिले व नंतर विराटराजाकडे वळून म्हणाली-“हा दुष्ट अशा तऱ्हेने माझा अपमान करीत आहे तरी ते सर्व पाहून ही माझे मंत्रबैपती तत्काळ काही करू शकण्यास असमर्थ आहेत. म्हणून आपणांसमोर हात जोडते, माझी अन्न बांदवा. परंतु आपण अशी उपेक्षा कां करीत आहात?” नंतर सभासदांकडे वळून म्हणाली-“राजा आणि कीचक मेढुरण आहेत व पुलंक्ष करीत आहेत. पण तुम्ही स्वस्थ कसे?”

तेव्हा राजा विराट म्हणाला-“मुली! तुमचे दोघांचे कोणत्या गोष्टीवर भांडण

आले हे मला माहीत नाही. तू थळत्या-शिवाय मी काही त्याच देणे थमाला अनुसरून होणार नाही.”

तेव्हा युधिष्ठिर द्रौपदीला म्हणाला-“ए बाई! तू येथे कशाला वेळ घालवते आहेस? अंतपुरात जा बघू? तुझे पती तत्काळ काही करू शकत नसतील तर त्याला काही तरी कारण असेलच की, जो कोणी तुझ्या बाटेला गेला आहे त्याला तुझे पती तक्कीच शिक्षा देतील.”

त्यानंतर द्रौपदी वाघत मुदेण्याच्या भवलांत धानत धावत गेली. तिचे केश सोडलेले होते व तोंडावर दुःख स्पष्ट झळकत होते. तेव्हा मुदेण्याने तिला विचारले-“मालिनी! तू कां ग अशी दुःखी आहेस कोणी तुला काही बोलले का?”

“आपणच नाही का मला ‘नाही नाही’ म्हणत असत आपल्या भावाकडे पाठविले? त्याने माझे केश धरून माझा अपमान केला. हे पाहून माझे पती स्वस्थ असणार नाहीत. त्याचा थेंबट निश्चित आहे.” द्रौपदी म्हणाली.

द्रौपदीने ते मुदेण्याला सांगितले आणि कीचकाचा वध करविण्याचे मनासी ठरवून टाकले. तिने घरी जाऊन म्नान केले आणि आपली ही वकला पुढी करण्यास एकदा भीम समर्थ आहे असे तिला वाटले. म्हणून ती

रात्री उठून, भीम आपल्या खालीत घोरत पडला होता तेथे जाऊन त्याला भेटली आणि त्याचे पोहप जागे करण्याच्या हेतूने म्हणाली-“तुम्ही मत्तपासाखाली येथे पडून आहां स्वतःच्या डोक्यांनी माझा जालेला अपमान पाहून फक्त वडील भावाची मर्जी शस्त्र्यासाठी निर्भीक व पंगु प्राण्यासारखे स्वस्थ बसून राहलात. असले काही पोहप तर जायकीच अपमानाना मूर्ख व्या.”

भीम आतांपर्यंत पोरश जागा झाला होता. तरी म्हणाला-“तू अशी अवेळी येथे बघाला? असे झाले तरी काय? मी करण्यासारखे काही असेल तर सांग, करतो!”

जो शोषलेला आहे त्याला जमने करणे सोपे आहे, पण जागेपणी शोषण्याचे सोंग करणारास कोणी जागे करावे? तुमच्या भावाच्या जुगारीपणामुळे आज मला हे दिवस पहायला मिळत आहेत? राणी होई, दासी माले, म्हणून त्या दुष्ट कीचकाची दुष्ट नजर माझ्यावर पडली आणि हे सर्व कळून देखील तुम्ही शांतपणे विचारांतां याह्यां की काय झाले?"

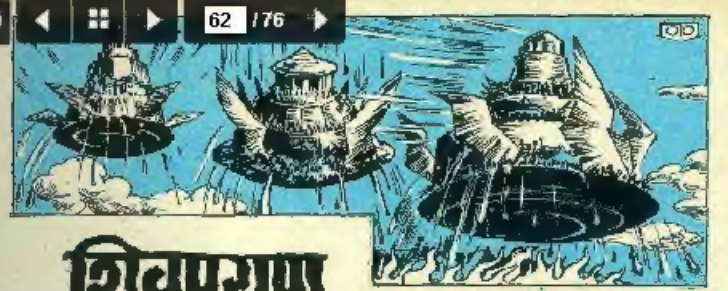
भीमाने शीपवीला धीर दिला व म्हणाला—“मी त्या दुष्टाचा वध जागेच्या जागी केला असता. पण काय करू? दादाने मला अडविले. परंतु आतां दादाला कळव्यापूर्वीच मी दुष्ट कीचकाला काढेला लावतो. मी त्याच दिवशी सभेत दुर्योधन, दुःशासन, कर्ण व शकुनी यांचा शेवट केला असता तर आपणां सर्वांना हा अरण्यवास सोसावा लागला नसता.”

“मला हे सर्व असह्य झाले आहे. मला तुमचा हा अज्ञातवास नको की काही नको. जे काही व्हायचे असेल ते होऊ वा, दुष्ट

त्याच्या नजरेस पडू नये म्हणून सदल्या राणी किती काळजी घेते. तेव्हा तो आपल्या मेहुण्याला कोणती ही शिंया करण्यास धजणार नाही. दोघे एकाच माळेचे मणी आहेत. सुदैव्वा राणीनेच आपल्या भावाकडे मला पाठवून आज्ञा काढा दूर करण्याचा विचार केला असावा, अशीदेखील बला शंका वाटते. तेव्हा हे काम तुमच्या शिवाय इतर कोणाच्या हातून होणार नाही, आणि तुम्ही हे करायला तयार नसाल तर मी विष खाऊन जिवाचा अंत करून घेईत.”

भीमाने द्रोपदीचे अश्रु पुसले व म्हणाला—“मी तुला महिष्मानेच सांगितले त्या दुष्टाचा वध मी करतो. परंतु तुला एक काम करावे लागेल. तू कीचकाशी थोडेसे प्रेमाचे नाटक कर आणि रात्री नृत्यमंडपात तुला एकांतात वेऊन बेंदायला तांप. मी जे काही करायचे ते करतो.”

अशा तऱ्हेने कीचक अधाची पूर्व तयारी झाली.

शिवपुराण

[१६]

ब्रह्मदेवाने तारकासुराच्या मुलांच्या सैलवा नगरात सह्याचे भाग्य वाट्हाला तपस्वयेंदर खुष होऊन त्यांना दर्शन दिले व वाटेला तो वर मागून घेण्यास त्यांना सांगितले.

तिचे याच आनंदाने ब्रह्मदेवाला नमस्कार करून म्हणाले—“ब्रह्मदेवा! जो मनुष्य अशा रथात बसून येईल जो वास्तविक रथ वाहीत व जो असे धनुष्य बाण घेऊन आमच्यावर दान सोडेल जे वास्तविक धनुष्य आणि नाहीत अशाच माणसाच्या हातून आम्हांला धरण येईल असा वर द्या. या शिवाय आम्हांला सने विद्या व कला आणि तेज, बल, सुखोपभोग, त्याग व शंकराचे शक्ती प्राप्त व्हावी सने, चांदी इत्यादिक मूल्यवान धातूंबरोबर लोखंड, तारकाक्ष, रजत, नगरात कसळाक्ष आणि तांबे वगैरे धातूंना उपयोग करून बांध-

लेल्या नगरात सह्याचे भाग्य वाट्हाला मिळेल, असादेखील वर द्यावा.”

ब्रह्मदेवाने तिचांगा त्यांनी मागितले ते वर दिले. नंतर तिचांमी इच्छित्याप्रमाणे नगरे नियमित करण्याचे काम विद्वज्कर्माळा सांगितले आणि अंतर्धान पावला.

विश्वकर्माने सोने, चांदी व लोखंड इत्यादि धातूंचा उपयोग करून तीन अत्यंत सुंदर नगरे निर्माण केली व ती नगरे तारकासुराच्या मुलांना दिली. त्याच नगरांना त्रिपुर हे नाव प्राप्त झाले. ही नगरे आकाशांत अधोनी तरंगत होती व त्यांना वाटेला त्या जागी जाऊन उतरण्याची व शंकराचे शक्ती प्राप्त व्हावी सने, चांदी शक्ती प्राप्त होती. सोन्याच्या नगरात तारकाक्ष, रजत, नगरात कसळाक्ष आणि लोखंडाच्या नगरात विद्युत्काली राहु लावले

तेवढ्या मत्स्युष्टाबरोबर चित्र

नाही. तुम्हाला पाहिजे असेच तर मी आपले अर्थ तेज देतो. त्याच्या मदतीने तुम्हीच त्याचा वध करा.”

तेव्हा ब्रह्मदेव शंकराला नम्रपण म्हणाला—“महादेवा! मी विपुरासुरांना काही बर दिले आहेत. म्हणून जाऊ तेज नुसा तू घे.” ब्रह्मदेवाने शंकराला, विपुरासुरांना दिलेल्या कराची कल्पना करून दिली. त्यासाठी तीन वस्तूंची गरज होती (१) रथ नाही असा रथ (२) धनुष्य नाही असे धनुष्य आणि (३) बाण नाही असा बाण. म्हणून शंकराने पृथ्वीचा रथ केला. वेद त्या रथाला घोडे म्हणून जुपले. सूर्य चंद्र त्या रथाची चाके केली. वेद पर्वतांचा धनुष्य केला, आदिशेषाला त्या धनुष्याची दोरी करण्यात आले व स्वतः विष्णूला नारायणास्य म्हणून बाण करण्यात आले. अशी तयारी करून शंकराने विपुरासुरांना भस्म केले. त्याची राक्ष पृथ्वीवर पसरली.

विपुरासुरांच्या मघानंतर जलंधर नावाना एक राक्षस त्रिलोकात भ्रमाकळ माजवू लागला. त्याचे खरे नाव सुकर होते. तो हिरण्यकश्यपूचा दहावा मुलगा अग्निजिह्व याचा मुलगा होता. त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून घोर तपश्चर्या केली आणि असा वर

मागिला की मागे पाहण्याकरीता कोणाकडूनही अपाय होणार नाही व पाण्यातच त्याला निवास करता येईल. तो वर मिळताच त्याने अष्ट दिग्गजांचा पराभव केला व त्रिलोक जिंकून राज्य करू लागला. जलंधर राक्षसाच्या हाती पराभव झाल्यामुळे शंकर केलास पर्वत होवून आणि विष्णू वैकुंठ लोक सोडून पळून गेले आणि मानस सरोवरावर जाऊन राहू लागले. दोघांनी तेथे तपश्चर्या करून परब्रह्माला प्रसन्न केले. परब्रह्माने शंकराला विष्णू व विष्णूला सुदर्शन चक्र देऊन सल्ला दिला की या आपापल्या शस्त्रांची अवलंबवट करून त्यांनी जलंधराचा वध करावा. त्याप्रमाणे शंकर व

विष्णू दोघांनी आपल्या आपुघांची अवलंबवट केली आणि जलंधराची वाट पाहू लागले. नारायण ही गोष्ट कळली तेव्हा तो जलंधराला भेटून म्हणाला—“जलंधरा! जरे शिव व विष्णू मानस सरोवरात लपून बसले आहेत.”

तेव्हा जलंधर रुषेच मानससरोवरात शिरून शंकर व विष्णू दोघांना बोवू लागला. ते कळताच ते दोघे पाण्यातून बाहेर आले आणि मानस सरोवराच्या काठावर जलंधराची वाट पहात बसले. त्या वेळी शंकराच्या हातात चक्र आणि विष्णूच्या हातात त्रिशूल होते.

मानस सरोवर हुडकल्यावर देखील जेव्हा शंकर व विष्णू दिसले नाहीत तेव्हा जलंधर

व परस्परांच्या मदतीने त्रिलोकावर राज्य करू लागले.

या त्रिपुरांवर अधिकार मिळविणे इच्छाला देखील शक्य नव्हते. म्हणून इंद्रादिक देवांनी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन प्रार्थना केली की ब्रह्मदेवा! त्रिपुरासुर आमहाला त्रास देत आहेत. ज्ञानव्या देवलोकातल्या तगरात शिरून ती उज्वस्त करीत आहेत. तरी त्यांचे प्रतिपत्न करावे.”

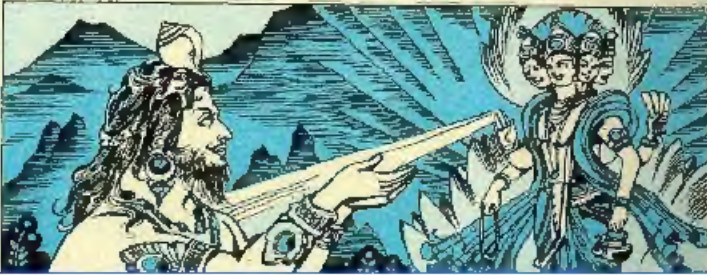
परंतु ब्रह्मदेव म्हणाला—“त्रिपुरासुरांचा वध करणे इतके सोपे नाही. आपण या त्रिपयी शंकराचा सल्ला घ्यावा.” म्हणून सर्व देव ब्रह्मदेवाबरोबर शंकराकडे आले. शंकराने घेण्याचे कारण विचारून घेतले व

बाहेर आला. त्याने काठावर दोघांना पाहिले. तो त्यांना आरावला 'बावला. त्यांनी दोघांनी मिळून बलघरचे दोन तुकडे करून टाकले. बलघरचा बघ तात्यावर त्रिलोकदाह आर्जवीवाने पसरला.

कल्प प्रभापतीला विप्रजित नावाचा एक राजस मुलगा होता. विप्रजिताला दंभ नावाचा मुलगा होता. दंभ ह्या विष्णूचा भक्त होता. त्याला बरेच दिवस मूलबाळ नव्हते. म्हणून तो त्रिकाशमास विष्णूचे स्मरण करून तपश्चर्या करू लागला. विष्णूने त्याच्या तपश्चर्यावर प्रसन्न होऊन बर मागा- यला सांगितले. तेव्हा तो म्हणाला—'देवा! मला आपल्या बरोबरीची शक्ति व सामर्थ्य असलेला पुत्र होईल असा वर द्यावा, त्रिलोक त्रिकण्याची शक्ती त्याच्या अंगी असावी. तो अजिंक्य नसावा आणि त्याच बरोबर आपला परमभक्त असावा.'

विष्णूने 'दवास्तु' म्हटले आणि अंतर्धान पावला. दंभ आपल्या घरी परतला व ती मुलवार्ता त्याने आपल्या पत्नीस सांगितली.

एक आले. त्याचे नाव बलघर असे ठरविले. त्याने सर्व लाड आईवडिलांनी पुर- विले. बलघरने शुक्राचार्याकडे सर्व विद्या शिकून घेतल्या. क्पात आल्यावर तो विष्णू चर्याधरील अरण्यात राहू लागला. त्याने ब्रह्मदेवाने स्मरण करून निर्जल अनशन व्रत घेतले आणि एका पायावर उभा राहून तप- श्चर्या करू लागला. तेव्हा प्रसन्न होऊन ब्रह्म- देवाने त्याला बर मागून पेन्मास सांगितले.

तेव्हा बलघर म्हणाला—'ब्रह्मदेवा! मला देव, दानव व मानव यांपैकी कोणी त्रिकू शकणार नाही व सर्व सुख उपबोग- प्यास भाग्य मिळेल, असा वर द्यावा.'

ब्रह्मदेवाने त्याला त्याने सांगितला तसा बर दिला व म्हणाला—'हे भक्तश्रेष्ठा, तू बदरिकाशमात जाऊन रहा. तेथे मुला मुलसी नाशक काव्या तपश्चर्या करित असलेली दिसेल. तू तिच्याशी विवाह करून घेऊन सुखपूर्वक आपले पुढील आयुष्य घासव.' असे सांगून ब्रह्मदेव अंतर्धान पावला.

१२६. वनगाईचे पालन

सोविएट रशियत मास्को शहरापासून दसामेला 'कस्तोन' शहरक एक शेतकीची प्रयोगशाला आहे. त्या प्रयोगशालेत वनगाई पाळण्यात आल्या आहेत. माघा वनगाईचे दूध काढण्याचा प्रयोग चालू आहे. त्यांना नवीन काय व नवीन संकी पावण्याचा प्रयत्न चालू आहे. वनगाईच्या दुधाचा दुधापेसा करवीचा प्रयत्न तिष्ठत असतो. त्याचे दूध वास्तूत घट्ट असते व त्याचा बोट वास असतो. हे दूध कुसलेल्या शिवाय कोणी काढत घेत.

वेवे शाळ्यात आलेल्या वनगाई यमात स्वच्छते विहार करतात. म्हणून वनगाईच्या पालनाचा खर्च कमी होतो. त्यांना उंच बोटे बांधण्याची गरज नसते. फार तर जोपड्या बांधल्या किंवा कुंभ बातसे तरी पुरते. बांधी लंका दिवसेंदिवस वाढत आहे. एका चांगल्या वनगाईचे वजन कारजे ते शंकरे किती मरते. फांदा जंगलात उपबगारे पावे चमत पुरते. या प्रयोगशालेत वाळलेल्या वनगाईचा पाणीपाला व दूध कावला वासतात. वनगाईचे मांस, दूध, करवी, त्रिवे व कातडी कार उपबोवी असते मांसा पाणीसा भुंजतात. अगर सामान माहून मेन्माचे काम बांध्याकडून करून घेता येते. एकूण खर्च कमी असत तरी वनगाईच्या पालनाचा खर्च कमी होतो.

